

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА СОЦІОЛОГІЇ

**Кваліфікаційна робота
магістра**

**СОЦІАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ШКОЛЯРІВ
В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ**

Виконала: магістрантка 2 курсу,
групи 8.0541-з
спеціальності 054 «Соціологія»
Г.О. Рябчук

Керівник: д.філос.н., професор
В.О. Скворець

Рецензент: доцент кафедри соціології,
к.філос.н., Сорокіна О.С.

Запоріжжя – 2022

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет Соціології та управління
Кафедра Соціології
Рівень вищої освіти Магістр
Спеціальність 054 Соціологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри В.О. Скворець

«16» червня 2022 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА

Рябчук Ганні Олександрівні

1. Тема роботи (проекту) Соціальна диференціація школярів в умовах реформування освіти

Керівник роботи Скворець Володимир Олександрович, к.філос.н., професор

Затверджені наказом ЗНУ від «16» червня 2022 року № 671-с

2. Строк подання студентом роботи 1 грудня 2022 р.

3. Вихідні дані до роботи: 1. Бурдые П. Воспроизводство: элементы теории системы образования / пер. с франц. Н.А. Шматко. Москва : Просвещение, 2007. 267 с.
2. Грیشнова О.А. Людський капітал формування в системі освіти і професійної підготовки: монографія. Київ : Вид-во «Товариство «Знання», 2001. 254 с.
3. Молодиченко Н.А. Засоби орієнтації навчального процесу на розвиток особистості у контексті гуманітарно-орієнтованої освіти. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2014. № 3 (24). С. 170-174. 4. Оксамитна С.М., Васильченко А.А. Соціальна диференціація освітніх можливостей за результатами міжнародного проекту PISA: досвід для України. *Наукові записки. Соціологічні науки*. Т. 96. С.13-21. 5. Сікорський П.І. Теорія і методика диференційованого навчання: монографія. Львів: Сполом, 2000. 421 с.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

1. Уточнити зміст основних понять досліджуваної теми: «соціальна диференціація», «соціалізація», «індивідуально-орієнтовний підхід», «реформування освіти». 2 Вивчити стан дослідження соціальної диференціації школярів. 3. Визначити основні підходи та методи дослідження соціальної диференціації школярів. 4. Розглянути соціальну диференціацію школярів як наслідок різних можливостей доступу до навчальних ресурсів. 5. Проаналізувати поширеність різних освітніх платформ як передумови соціальної диференціації школярів в умовах сьогодення. 6. Обґрунтувати емпіричні засади пілотного соціологічного дослідження соціальної диференціації школярів м. Кривого Рогу. 7. Здійснити аналіз результатів соціологічного дослідження соціальної диференціації школярів м. Кривого Рогу. 8. Запропонувати шляхи створення оптимальних умов соціальної диференціації школярів м. Кривого Рогу в умовах реформування освіти

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) таблиць 0

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада Консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Скворець В.О., доцент, д.філос.н.	16.06.22	16.05.22
Розділ 2	Скворець В.О., доцент, д.філос.н.	31.08.22	31.08.22
Розділ 3	Скворець В.О., доцент, д.філос.н.	01.10.22	01.10.22

7. Дата видачі завдання 16 червня 2022 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір та формулювання теми роботи	Травень 2022	<i>виконано</i>
2.	Опрацювання наукових джерел	Червень-липень 2022	<i>виконано</i>
3.	Робота над вступом	Липень 2022	<i>виконано</i>
4.	Робота над першим розділом	Липень-серпень 2022	<i>виконано</i>
5.	Робота над другим розділом	Вересень 2022	<i>виконано</i>
7.	Робота над третім розділом	Жовтень 2022	<i>виконано</i>
8.	Систематизація висновків	Листопад 2022	<i>виконано</i>

Магістрант _____ Г.О. Рябчук

Керівник роботи (проекту) _____ В.О.Скворець

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О.С. Сорокіна

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 68 сторінок, 58 позицій у списку літератури, 3 додатків

СОЦІАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ, ШКОЛЯРІ, РЕФОРМУВАННЯ, ОСВІТА

Мета дослідження: дослідження соціальної диференціації школярів в умовах реформування освіти України.

Об'єкт дослідження: соціальна диференціація школярів як соціальний процес.

Предмет дослідження: соціальна диференціація школярів м. Кривого Рогу в умовах реформування освіти.

Методи дослідження: метод емпіричного дослідження – опитування.

Гіпотеза: Соціальна диференціація школярів в умовах реформування освіти в Україні є об'єктивним процесом, що супроводжується як позитивними, так і негативними наслідками у формуванні компетентностей школярів.

Висновки: 1. Індивідуалізація та соціальна диференціація всіх структурних елементів освітнього процесу – це, врахування і використання різноманітних методів, прийомів роботи викладача зі здобувачами освіти на різних платформах, в колективному процесі і самостійно

2. В практиці навчання українських школярів і студентів застосування диференційованого навчання почалось лише з введенням і розгортанням освітньої реформи. Введення диференційованого навчання можливе лише на основі попереднього діагностування школярів або студентів.

3. Педагогічне значення соціальної диференціації розуміють як таку організаційну форму занять, при якій групи формуються за певною спільною ознакою і навчання проводиться за різними навчальними планами і програмами з максимальним урахуванням вікових та індивідуальних можливостей суб'єктів учіння. Диференціацію навчання розглядають сьогодні як засіб підвищення якості навчання.

ABSTRACT

Diploma thesis consists of 68 pages, 58 items in the bibliography, 3 appendices.

SOCIAL DIFFERENTIATION, SCHOOL STUDENTS, REFORM, EDUCATION

The purpose of research: the study of the social differentiation of schoolchildren in the conditions of education reform in Ukraine.

Object of research: social differentiation of schoolchildren as a social process.

Subject of research: social differentiation of schoolchildren in the city of Kryvyi Rih in the conditions of education reform.

Methods of scientific research: the method of empirical research – survey.

Research hypothesis: social differentiation of schoolchildren in the conditions of education reform in Ukraine is an objective process accompanied by both positive and negative consequences in the formation of schoolchildren's competencies.

Conclusions: 1. Individualization and social differentiation of all structural elements of the educational process is the consideration and use of various methods, techniques of the teacher's work with students on different platforms, in a collective process and independently

2. In the practice of teaching Ukrainian schoolchildren and students, the application of differentiated education began only with the introduction and deployment of the educational reform. Introduction of differentiated education is possible only on the basis of preliminary diagnosis of schoolchildren or students.

3. The pedagogical value of social differentiation is understood as an organizational form of classes in which groups are formed based on a certain common feature and training is conducted according to various curricula and programs with maximum consideration of the age and individual capabilities of the subjects of learning. Differentiation of education is considered today as a means of improving the quality of education.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1.МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ.....	10
1.1. Уточнити зміст основних понять досліджуваної теми: «соціальна диференціація», «соціалізація», «індивідуально-орієнтовний підхід», «реформування освіти».....	10
1.2. Стан дослідження соціальної диференціації школярів.....	20
1.3. Основні підходи та методи дослідження соціальної диференціації школярів.....	24
РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ НА СОЦІАЛЬНУ ДИФЕРЕНЦІАЦІЮ ШКОЛЯРІВ.....	30
2.1. Соціальна диференціація школярів як чинник різних можливостей доступу до навчальних ресурсів.....	30
2.2. Поширення різних освітніх платформ як передумова соціальної диференціації школярів в умовах сьогодення.....	35
РОЗДІЛ 3. ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ НА ПРИКЛАДІ М. КРИВОГО РОГУ.....	43
3.1. Обґрунтування емпіричних засад пілотного соціологічного дослідження соціальної диференціації школярів м. Кривого Рогу.....	43
3.2. Аналіз результатів соціологічного дослідження соціальної диференціації школярів м. Кривого Рогу.....	51
3.3. Шляхи створення оптимальних умов соціальної диференціації школярів м. Кривого Рогу в умовах реформування освіти.....	55
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	63
ДОДАТКИ.....	69

ВСТУП

Актуальність. В умовах поширення технологічних, інформаційних, комп'ютерних та комунікаційних можливостей, що забезпечують розвиток молоді України, у сфері освіти важливо сформувати такий рівень якості знань і компетентностей школярів, які стануть основою для підготовки фахівців усіх галузей та будуть конкурентоспроможними на зовнішньому та внутрішньому ринку праці.

Соціальна диференціація школярів в умовах сучасного реформування освіти в Україні набуває особливого значення і актуалізується у теперішньому неспокійному воєнному часі. Адже українське суспільство, а тим паче учні, переживають психологічні та індивідуальні процеси адаптації до нових життєвих обставин.

Євроінтеграційні процеси в Україні і ситуація небезпеки, яка виникла після повномасштабної агресії Росії проти України, виявилися тими чинниками, які підштовхнули молодь виїздити за кордон. В наслідок чого, велика кількість учнів, випускників шкіл, студентів і фахівців різних галузей шукають можливість навчатися або працювати за кордоном, при цьому, погоджуючись навіть на продовження навчання чи роботу не за фахом. Тому конкурентоспроможність мігрантів, так званих «заробітчани», поступово знижується.

Євроінтеграційні процеси продовжують поглиблюватися. Протягом 5 – 10 років, а може й раніше (з огляду на динаміку всіх соціальних процесів), Україна стане повноцінним членом ЄС. Дуже важливо, щоб українці, які стануть частиною європейського ринку праці, могли відповідати кваліфікаційним вимогам європейського ринку, володіли сучасними знаннями, вміннями і навичками, мали змогу конкурувати з іншими працівниками. Крім того, для відбудови і прискореного відновлення самої України, нашій державі так само важливо мати висококласних професіоналів у всіх галузях економіки, господарства, соціально-політичній і культурній сферах.

Тому, сьогодні, в процесі реформування української освіти, школи

зокрема, надзвичайно важливо реалізувати диференціацію учнів за здібностями, нахилами, інтересами. Життєво необхідно надати можливість молоді, що навчається, бути активними учасниками навчального процесу, щоб вони не лише були об'єктом надання знань, а й створити умови, в яких учні стають активними суб'єктами навчального процесу, спроможними відстоювати свої думки, вести конструктивний діалог, креативно мислити, досліджувати, а не лише споживати.

Проблему соціальної диференціації учнів досліджували науковці різних галузей наук: відомі педагоги, психологи і звичайно соціологи. Серед соціологів варто назвати закордонних і вітчизняних дослідників, таких як Е. Дюркгейма, П. Бурдьє, Е. Гідденса, Дж. Смелзера, С. Оксамитну, А. Васильченко, Т. Марусяк, Л. Ніколаєнко, В. Чепак та інших.

Проблемна ситуація полягає в тому, що з кожним роком стає найбільш значущим та гострим питання соціальної диференціації школярів. Дана тема постійно актуалізується у вирі сучасного стану нашої держави. Суспільство змінюється і парадигма життєво важливих акцентів мобільно трансформується. Тому постає питання, як побудувати індивідуально-орієнтовні відносини зі школярами і шляхом диференційованого підходу забезпечити високу результативність навчання та конкурентоспроможність їх в майбутньому. Необхідно відзначити також, що одним з основних напрямків в підготовці учнів і студентів – майбутніх фахівців, стає не лише оволодіння сумою конкретних знань, а формування умінь і навичок наукової, дослідницької, винахідницької діяльності, виховання загальної культури та критичного мислення.

Об'єкт дослідження – соціальна диференціація школярів як соціальний процес.

Предмет дослідження – соціальна диференціація школярів м. Кривого Рогу в умовах реформування освіти.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження соціальної диференціації школярів в умовах реформування освіти України.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

– уточнити зміст основних понять досліджуваної теми: «соціальна

диференціація», «соціалізація», «індивідуально-орієнтовний підхід», «реформування освіти»;

- вивчити стан дослідження соціальної диференціації школярів;
- визначити основні підходи та методи дослідження соціальної диференціації школярів;
- розглянути соціальну диференціацію школярів як наслідок різних можливостей доступу до навчальних ресурсів;
- проаналізувати поширеність різних освітніх платформ як передумови соціальної диференціації школярів в умовах сьогодення;
- обґрунтувати емпіричні засади пілотного соціологічного дослідження соціальної диференціації школярів м. Кривого Рогу;
- здійснити аналіз результатів соціологічного дослідження соціальної диференціації школярів м. Кривого Рогу;
- запропонувати шляхи створення оптимальних умов соціальної диференціації школярів м. Кривого Рогу в умовах реформування освіти.

Гіпотеза дослідження. Соціальна диференціація школярів в умовах реформування освіти в Україні є об'єктивним процесом, що супроводжується як позитивними, так і негативними наслідками у формуванні компетентностей школярів.

Додаткова гіпотеза. Для покращення результатів соціалізації школярів і якості надання освітніх послуг взаємодія педагогів та школярів має спиратися на діагностику соціальної диференціації школярів, як суб'єктів освітньої діяльності та ширшого використання індивідуальних форм освітньої роботи з ними.

Структура роботи Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів і висновку, списку літератури, додатків.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ

1.1. Зміст основних понять досліджуваної теми: «соціальна диференціація», «соціалізація», «індивідуально-орієнтовний підхід», «реформування освіти»

Проблематика соціальної диференціації школярів в умовах сучасних реформ в освіті є дуже актуальною і для детального її вивчення потребує, в першу чергу, розгляду змісту і сутності основних понять.

Основним поняттям даної роботи виступає соціальна диференціація. Дане поняття є складним. Диференціація походить від лат. *differentia*, що в буквальному сенсі означає – розрізнення, тобто процес і стан подрібнення певної цілісності. Тоді соціальна диференціація будь-чого: суспільства, організації, групи – це поділ на складові частини чи елементи (інституції, сегменти, індивідів і таке інше. Як процес, соціальна диференціація означає подрібнення певного соціуму в ході його змін, історичного розвитку, коли шляхом відокремлення, розділення, уособлення тощо утворюються нові соціальні елементи (сфери і різновиди людської діяльності, типи соціальних організацій, окремі соціальні спільноти і навіть індивіди, а також цінності, взірці, норми тощо), які набувають певного статусу, виконуючи нові функції та ролі. Стан соціальної диференціації системи відображає наявну гетерогенність певного соціуму, який складається із взаємопов'язаної множинності відповідних елементів, складових частин, сегментів [1, с. 286].

До яскравих прикладів соціальної диференціації належать: поділ праці, професійна спеціалізація, соціально-статусне розшарування, розрізнення інтересів, соціокультурні відмінності. Соціальна диференціація є наслідком дії різноманітних чинників, таких як майнове, освітнє, вікове розшарування соціуму, а також етнічна, мовна та конфесійна різноманітність суспільства, його локально-регіональні відмінності тощо. Їй також сприяє відносний поділ

суспільних форм життєдіяльності людей (політика, економіка, культура, повсякденне життя), уособлення міського й сільського стилів життя, існуючих субкультур тощо [44].

В соціології розрізняють різні рівні диференціації: 1) макросоціальну, яка проявляється в наслідок утворення нових соціальних верств, стилів життя, культурних форм, 2) мезосоціальну – на рівні особливостей соціальної диференціації у локально-регіональному контексті, та 3) мікросоціальну, яка виражає розрізнення типів домогосподарств, культурно-дозвільних занять, ціннісних орієнтацій, вірувань тощо.

У соціологічних дослідженнях використовуються також поняття функціональної соціальної диференціації, коли йдеться про різноманітні функції, завдання, дії та напрямки політичних партій, громадянських об'єднань, груп тиску, та вертикальної соціальної диференціації, коли мають на увазі відмінності в авторитеті (престижі, визнанні) владних структур, політичних партій, їхніх лідерів тощо [49, с. 24].

У законодавчих документах про освіту також часто вживається термін «диференціація». В цьому випадку мова йде про гнучкий спосіб корегування методів, засобів, форм навчання з урахуванням освітніх потреб, компетентностей, спроможностей та здібностей кожного суб'єкта навчання (учня, студента, дорослого, який навчається). Диференціація у навчанні стала результатом втілення реформ в освіті. Сутність диференціації в освіті проявляється в тому, що традиційний шкільний підхід базувався на тому, що увесь клас (група) отримував одне завдання. Натомість, диференціація передбачає, що педагог бере до уваги особливості учнів і розробляє особистісно-орієнтовані завдання [48, с. 38].

В даній роботі важливим поняттям також є поняття «школярі» як частина об'єкту дослідження. Це доволі усталене поняття і здавалось би, немає сенсу його уточнювати. Разом з тим, останнім часом в освітніх документах зустрічається поняття «здобувачі освіти». Це збірне поняття, яке поєднує школярів, студентів і дорослих, які навчаються за різними освітніми рівнями.

Таким чином, дана конструкція дозволяє охопити всіх, хто здобуває освіту у дошкільних, шкільних закладах, профтехучилищах, університетах тощо [52, с. 54].

Останнім часом, педагоги намагаються все частіше використовувати поняття «здобувачі освіти», і не тому, що так зазначається в законодавчих документах, а тому, що в даному понятті відображається суб'єктність того, хто навчається – він здобуває знання, тобто докладає зусиль, а не просто отримує те, що надається.

В процесі навчання, здобуття освіти, індивід не лише отримує знання, але проходить більш складний процес, який дозволяє йому функціонувати як повноцінному члену суспільства. В соціології цей процес має назву соціалізація.

Соціалізація – всеохоплюючий соціальний процес і результат засвоєння й активного відтворення людиною соціально-культурного досвіду як свого історичного періоду, так і всього попереднього соціокультурного розвитку людства. В ході соціалізації засвоюються і інтеріорізуються індивідом знання, норми, цінності, традиції тощо на основі його навчання, спілкування, всіх форм людської діяльності [1, с. 272]. Власне, в процесі соціалізації відбувається становлення соціального суб'єкта, людської особистості.

Соціалізація, разом з освітою, виступає одним із основоположних соціальних процесів, які забезпечують повноправне існування людини в соціумі. Соціалізація – це завжди двосторонній процес, оскільки відбувається не лише засвоєння соціального досвіду, але і його збагачення в ході реалізації людиною соціальних зв'язків, власної життєдіяльності. Даний процес включає в себе як цілеспрямований вплив на індивіда шляхом виховання і навчання, так і різноманітні спонтанні впливи у вигляді всіх форм соціальної взаємодії і спілкування.

Процес соціалізації проходить відповідно до статі й етапів життя людини, які поділяються на раннє дитинство, шкільний вік (початкова, середня, старша школа), професійна освіта, професійна соціалізація (становлення професіонала, кар'єрне зростання, завершення трудового шляху), післятрудоий етап. Тобто,

соціалізація відбувається протягом всього життя. В якісь життєві періоди соціалізація відбувається більш активно і динамічно, в якісь – повільніше. В деякі періоди проходить процес ресоціалізації.

Соціалізація поділяється на первинну і вторинну. Первинна соціалізація охоплює дитинство, юність і молодість, і характеризується тим, що в цей момент в основному відбувається засвоєння досвіту. В цей період активну роль відіграють соціальні інститути, такі як сім'я, заклади освіти і виховання, інститути культури та інші. Завдяки ним дитина поступово перетворюється на самостійну, свідому, відповідальну особу, яка розуміє саму себе, навколишній світ, адаптується до нього, набуваючи знань і навичок самостійного функціонування, як члена суспільства.

Вторинна соціалізація охоплює вікові періоди зрілості і старості. Вона характеризується тим, що людина соціалізується через вплив вторинних соціальних інститутів, таких як праця, виробнича організація, трудовий колектив, політичні і громадські організації, засоби масової інформації і таке інше. Під час вторинної організації особистість не лише засвоює але й змінює своєю діяльністю навколишній світ.

Чому ми стільки уваги приділили процесу соціалізації? На нашу думку, цей процес відіграє значну роль і в освіті, і також є чинником соціальної диференціації.

Наступним важливим поняттям є індивідуально-орієнтована освіта, або індивідуально-орієнтований підхід у навчанні. В рамках вивчення соціальної диференціації школярів саме використання індивідуально-орієнтовного підходу є найбільш об'єктивно-раціональним і доцільним в сучасних умовах реформування освіти в Україні. Задля цього розглянемо більш детально поняття «індивідуалізація» та «особистісно-орієнтоване навчання».

Індивідуалізація визначається як процес цілісного дослідження індивідуальності як бази виховання і навчання. Цей процес орієнтований на запобігання прагнення педагога до реалізації соціальних ідеалів і підпорядкування процесу навчання соціальним нормам і правилам виключно.

Цінністю процесу індивідуалізації виступає не лише особистість, а саме індивідуальність, як явище, що відображає глибину розвитку особистості [2, с. 19].

Навчання реалізує індивідуальний підхід з переходом відповідного ігнорування самого факту особистісної позиції учня перед метою «засвоєння знань» до визнання здатності до самоорганізації пізнання й утвердження цінності індивідуальних особливостей та індивідуальності загалом [16, с. 91].

Поряд з індивідуалізацією навчання, яка часто вживається в різних, а іноді навіть невизначених значеннях, можна також побачити в науковій літературі використання поняття «індивідуально-орієнтовний підхід» та «особистісно-орієнтовний підхід».

Особистісно-орієнтований підхід – це система взаємопов'язаних понять, ідей, способів діяльності, який покликаний забезпечити і розвивати процеси самопізнання, самореалізації особистості учня, розвитку його неповторної індивідуальності. Даний підхід концентрує увагу педагога на окремому учневі. Метою даного підходу є зосередженість не лише на інтелекті школяра, а в більшій мірі на цілісній особистості. В процесі застосування особистісно-орієнтованого підходу відбувається розвиток громадянських почуттів, духовності, естетичних і творчих здібностей учня [58, с. 124].

Найбільш точний зміст цих понять в кожному конкретному випадку залежить від того, які цілі та засоби мають на увазі науковці, коли говорять про індивідуалізацію та індивідуально-орієнтований підхід. При використанні цього поняття виявляються великі відмінності в різних країнах, у різних авторів, повсякденній освітній практиці. Так, наприклад,

– «індивідуалізація навчання» замінюється індивідуальним навчанням, тобто самостійним виконанням навчальних завдань;

– індивідуалізація визначається як «...організація навчального процесу з урахуванням індивідуальних особливостей учнів, що дозволяє створити оптимальні умови для реалізації потенційних можливостей кожного учня»;

– індивідуалізація навчання здійснюється в контексті колективної

навчальної роботи в рамках спільних завдань і змісту навчання.

В такому вжитку індивідуалізація не обов'язково передбачає врахування особливостей кожного учня; в кращому випадку дослідники обмежуються врахуванням груп учнів, які мають подібні якості в будь-якому комплексі.

Індивідуалізація навчання розглядається як «система навчально-дидактичних засобів, що відповідають цілям і діяльності та реальним пізнавальним можливостям колективу класу, окремих учнів, груп учнів. Це означає можливість забезпечити навчальну діяльність кожного учня на рівні його потенціалу з урахуванням цілей навчання» [26, с. 27].

Традиційний розгляд індивідуалізації як організації навчально-виховного процесу з урахуванням індивідуальних особливостей з метою засвоєння загальних знань, умінь і навичок поступився місцем орієнтації на цілісну особистість, індивідуальність у своїй самобутності та неповторності. Для того, щоб учні побудували власний шлях у навчанні, необхідно створити відповідне освітнє середовище. При цьому учень має виступати суб'єктом вибору для розвитку та реалізації навчального процесу, власної освітньої траєкторії. Однак технологічно ці ідеї були розроблені недостатньо. Більше того, вони не знайшли широкого застосування в масовій освітній практиці.

Також, якщо проаналізувати результати психолого-педагогічних досліджень останніх років можна стверджувати, що в провадження освітніх стандартів у навчальний процес передбачає створення умов для проектування та реалізації індивідуальних освітніх траєкторій [16]. Індивідуалізація процесу навчання стає одним із найважливіших завдань у сфері освіти. Отже, індивідуалізація навчання враховує індивідуальні особливості учнів у всіх його формах і методах у процесі навчання, незалежно від того, які особливості враховуються та наскільки вони враховані.

Таким чином, індивідуально-орієнтований підхід та особистісно-орієнтований підхід до навчально-виховного процесу активно реалізуються в умовах сучасного реформування освіти в Україні.

Головними компонентами особистісно-орієнтованого підходу навчання є визнання унікальності кожного школяра чи студента та його індивідуальної навчальної діяльності. Тут роль викладача полягає не в передачі знань, умінь і навичок, а в організації такого освітнього середовища, яке дозволяє школяру чи студенту спиратися на свій потенціал і відповідну технологію навчання. Вчитель і школяр, викладач і студент створюють спільну освітню діяльність, яка спрямована на індивідуальну самореалізацію школяра чи студента і розвиток його особистісних якостей [20].

Освітній процес будується на навчальному діалозі школяра і вчителя, студента й викладача, який направлений на спільне конструювання програмної діяльності. При цьому обов'язково враховуються індивідуальна вибірковість школяра чи студента до змісту, вигляду та форми навчального матеріалу, його мотивація, прагнення використовувати отримані знання самостійно, за власною ініціативою, в ситуаціях, не заданих навчанням.

Оскільки центром усієї освітньої системи в цій технології є індивідуальність школяра чи студента, то її методична основа полягає в індивідуалізації і диференціації навчального процесу. Початковим пунктом будь-якої предметної методики є розкриття індивідуальних особливостей і можливостей кожного учасника освітнього процесу школяра чи студента. Потім визначається структура, в якій ці можливості оптимально здійснюватимуться.

Оскільки технологія особистісно-орієнтованого освітнього процесу припускає спеціальне конструювання навчального тексту, дидактичного матеріалу, методичних рекомендацій до його використання, типів навчального діалогу, форм контролю за особистим розвитком школяра чи студента під час оволодіння знаннями, то тільки за наявності дидактичного забезпечення, що реалізовує принцип суб'єктної освіти, можна говорити про побудову особистісно-орієнтованого процесу.

Важливим поняттям в даному дослідженні виступає поняття «реформування освіти». Але перш ніж підійти до розгляду даного поняття, важливо зрозуміти, що спричиняє реформування освіти. Як правило, реформи

стають необхідними коли яесь соціальне явище входить у стан кризи, або перебуває у кризі вже якийсь час.

Освіта – це фундамент людського капіталу. При хорошій організації системи освіти і створеному нею людському капіталу суспільство і окрема особа будуть розвиватися. Освічена людина впевнена у собі, має високу самооцінку, має хороші перспективи для працевлаштування, високої заробітної плати і достойного життя. Для країни налагоджена система освіти забезпечує стабільне функціонування суспільних інститутів, забезпечує довгострокове економічне зростання, скорочує бідність і стимулює інновації. Але коли система освіти входить у протиріччя із суспільним розвитком, не відповідає запитам економіки і особистості – настає криза освіти.

Криза системи освіти – складне і об'ємне поняття. Його суть полягає в тому, що у всіх країнах, котрі навіть належать до різних цивілізаційних типів соціокультурного розвитку, освіта виявляє невідповідність тим вимогам, які висуваються до неї. В наслідок чого виявляється яскраво виражений розрив між освітою з усіма її основними елементами: метою, структурою, змістом, методами навчання і умовами життя суспільства, які змінюються. Зокрема потреба у проведенні кардинальних змін у освіті України зумовлюється такими причинами: 1) зміною пріоритетів у соціокультурній політиці незалежної України, 2) кризою традиційної, або як її ще називають – радянської моделі освіти, орієнтованої на середнього учня, 3) трансформаційними процесами, що відбуваються в освітніх системах переважної більшості країн сучасного світу XXI ст., 4) змінами у соціально-політичному і економічному житті держави [34].

Криза системи освіти може бути багатогранною.

1. Стратегічна криза, яка полягає у нерозумінні філософії освітньої системи, які задачі взагалі покладаються на освіту.

2. Ціннісна криза. Її прояв – невідповідність цінностей сталого розвитку суспільства і цінностей традиційної школи як джерела передачі знань.

3. Криза змісту і форм освіти, коли зміст освіти не забезпечує інноваційного розвитку, а форми є застарілими і також не відповідають інноваціям.

4. Криза взаємовідносин між тими, хто навчає, і тими, хто навчається. Нове покоління більш динамічне, діти змінюються швидше ніж старше покоління. І якщо учитель наполягатиме на своїх цінностях, тим самим знецінюючи потреби учнів, криза взаємовідносин неминуча.

5. В решті решт, професійна криза. Наприклад, коли педагоги не отримують задоволення від роботи, вигорають, роздратовані, відчувають професійну деформацію, невротично вимагають одного й того ж (не бігайте, не галасуйте тощо). Це означає, що процес перестав бути гнучким, що призводить до професійної кризи.

Всі ці прояви кризи системи освіти вимагають її реформування, тобто зміни у відповідності до вимог і викликів сучасного світу. За останні 30 років в Україні відбулося багато змін, які вплинули на освіту. Зараз якість освіти інша, аніж на початку 90-х, тобто з моменту проголошення Незалежності.

Нинішня реформа середньої освіти – найбільш масштабна за часів незалежності України. Дана реформа спрямована на формування нової української школи. І хоча на її початку зміни багатьох лякали, та вже сьогодні понад 80% батьків учнів пілотних шкіл схвально відгукуються про неї. На черзі – реформа в базовій школі та підготовка до її імплементації в старших класах.

Перший напрям реформи – оновлення змісту освіти, зміщення акценту на розвиток компетентностей і м'яких навичок (на першому плані не наявність знань як таких, а вміння їх застосовувати). На перший план виходять такі:

- здатність критично мислити,
- шукати й аналізувати зв'язки між явищами та вчинками людей,
- висувати власні гіпотези, аргументувати їх та вдумливо оцінювати альтернативи,
- вибудовувати судження на доказах,
- ухвалювати незалежні обґрунтовані рішення та багато інших.

Окрім уміння застосовувати знання, компетентнісний зміст освіти передбачає розвиток м'яких соціально-емоційних навичок, а саме:

- когнітивного співпереживання й емпатії;
- уміння працювати в команді;
- самоорганізації та довгострокового планування;
- комунікативних здібностей;
- емоційної стійкості та уваги до свого стану [35].

Крім того, реформа школи передбачала і нову систему оцінювання знань і компетентностей школярів. Оцінювання учнів до 2000-х років відбувалося за 5-бальною шкалою, однак з часом шкала зросла до 12-бальної. Така система виявилася більш гнучкою, давала більше можливостей для врахування рівня пізнавальної діяльності. Вона дозволяє проаналізувати інтелектуальні здібності, активність учня в процесі навчання, зменшує розрив між успішними і неуспішними учнями.

Учнів початкових класів взагалі рекомендовано оцінювати за допомогою вербальної шкали оцінок. Відповідне оцінювання буде демонструвати ріст та вдосконалення дитини. Адже банальна оцінка тільки констатує наскільки школяр виконує план предмета. Важливо, також забезпечити, щоб оцінка учня була конфіденційною інформацією, і має бути доступною лише для учня та його батьків.

Таким чином, в у першому підрозділі нами було проаналізовано зміст і сутність основних понять, за допомогою яких в подальшому буде досліджуватися об'єкт і предмет кваліфікаційної роботи, а саме: «соціальна диференціація», «здобувачі освіти», «соціалізація», «індивідуально-орієнтовний підхід», «криза системи освіти», «реформування освіти».

Цей набір понять та термінів потребує особливої уваги та надає змогу глибше і детальніше ознайомитися із об'єктом і предметом вивчення, зрозуміти які актуальніші проблеми виникають в сучасних реаліях реформування освіти в Україні та з якою метою необхідно диференціація в процесі навчання.

На нашу думку, перш ніж досліджувати проблему соціальної

диференціації школярів, необхідно зрозуміти, що кожний громадянин України має право на якісну освіту. Тому важливим елементом освіти є її максимальне наближення до кожного здобувача освіти шляхом диференційованих підходів і залучення всіх індивідуальних якостей задля отримання позитивних результатів, використання різних платформ, методів і прийомів для соціальної адаптації кожного.

1.2. Стан дослідження соціальної диференціації школярів

Проблемою соціальної диференціації в соціології займалися науковці буквально з початку становлення соціологічної науки. В класичній соціології є низка видатних соціологів, які вивчали дану проблематику, про що свідчать їх праці.

Творцем теорії соціальної диференціації по праву вважається англійський соціолог, один із основоположників соціології, Г. Спенсер. Він розглядав диференціацію і інтеграцію як основні елементи загальної еволюції матерії від простого до складного на біологічному, психологічному і соціальному рівнях. У своїй праці «Основи соціології» Г. Спенсер розвинув положення про те, що в основі соціальної диференціації лежить поділ суспільства на соціальні інститути [50].

Французький соціолог Є. Дюркгейм розглядав соціальну диференціацію як наслідок суспільного поділу праці, як закон природи, і пов'язував диференціацію функцією в суспільстві зі зростанням чисельності населення та інтенсивності міжособистісних зв'язків [14].

Німецький соціолог Г. Зіммель вже в одній з перших своїх робіт «Про соціальну диференціацію» писав про соціально-групову структуру суспільства і місце в ній індивіда. В цій праці він сформулював низку дуже важливих положень, які згодом відіграли значну роль у становленні теорії соціальної структури і соціологічної теорії соціальних груп. Німецький соціолог розглядав соціальну диференціацію суспільства під кутом зору існуючих в ньому (у суспільстві) соціальних груп, соціальних верств, шарів і прошарків та включених

у них індивідів.

Г. Зіммель вважав, що чим ширше коло соціальних груп, в які включені індивіди, тим більше соціальних відношень сформовано у індивіда, що дає більше можливостей йому, більше виражати свою волю, більше свободи. Іншими словами, збільшуються можливості для прояву індивідуальності, що і є головним критерієм свободи, на думку Зіммеля [17].

Із представників сучасної західної соціології великий внесок у розробку теорії соціальної диференціації зробив англійський соціолог Е. Гідденс. У своїй праці «Облаштування суспільства: нарис теорії структурації» автор говорить, що соціальна диференціація означає розподіл суспільства на верстви і страти. При цьому соціолог звертає увагу на нерівність позицій, які займають індивіди у суспільстві в наслідок диференціації. А це, у свою чергу, призводить до нерівності можливостей між індивідами. Різні соціальні верстви і класи виникають в наслідок нерівного доступу до матеріальних ресурсів і контролю над ними. Більшість людей у сучасних суспільствах багатші, аніж декілька поколінь назад. Багатші використовують різні засоби для передачі свого багатства від одного покоління до іншого. Але у сучасному суспільстві не лише багатство може забезпечити індивіду високу позицію. Хороша освіта, престижна діяльність також можуть забезпечити людині достатньо високий соціальний статус і позицію на соціальних сходинах [9].

В сучасній вітчизняній соціології також достатньо наукових праць присвячено проблемам соціальної диференціації. Серед науковців вітчизняної соціологічної школи, які займалися даною проблематикою, можна назвати Є. Головаху [10], Н. Коваліско, Л. Ліпич [24], І. Нечитайла [34], О. Рахманова, С. Оксамитну [37; 38] та багатьох інших.

Наприклад, С. Оксамитна у своїй статті «Соціальний клас як фактор диференціації життєвих шансів» пише, що класовий аналіз в сучасній соціології характеризується великим розмаїттям концептуальних підходів, неоднозначністю дефініцій та емпіричних досліджень. Але при цьому, реальний поділ суспільства на класи існує, і це можна емпірично довести, враховуючи

економічні ресурси індивідів, їх вплив на соціально-політичні процеси, позицію і статус у соціальній структурі. Узагальненими показниками існування класових відмінностей вважаються так звані життєві шанси і життєві можливості. Приналежність індивіда до вищого або нижчого класу збільшує чи зменшує його життєві шанси, шанси на саморозвиток і самовираження [38, с. 28].

Індустріальні і постіндустріальні суспільства, саме завдяки розвитку освіти, надають широкий спектр можливостей для самореалізації індивідів. Шанси на «комфортне життя» мають представники класу з високим рівнем освіти, престижною професією, високим рівнем доходу.

Л. Ліпін у статті «Теоретичні погляди на роль освіти як фактору стратифікації», аналізуючи концептуально-теоретичні погляди на роль освіти як соціального феномену і фактору соціальної стратифікації, говорить що освіта дійсно є одним з чинників відтворення соціальної структури суспільства. Вона має визначальне значення для аналізу процесів, які відбуваються у сучасному суспільстві, зокрема що, стосується розвитку інноваційних сфер, соціальних шансів і можливостей індивідів і соціальних груп.

Авторка наголошує «Що стосується освіти, то вона є одним з факторів, а не причиною соціальної диференціації, формування та відтворення соціальних структур і відповідно, соціальних нерівностей або, навпаки, до зняття структурних (статусних) відмінностей між людьми. До таких факторів можна віднести усю множину існуючих в суспільстві соціальних інститутів з їх відповідними функціями. Отже, важливість ролі, яку відіграє освіта як особлива форма соціальної життєдіяльності, полягає у тому, що в залежності від функції, закладеної в неї, вона починає спричиняти процес відповідної соціалізації дітей і молоді: або як соціально однорідної спільноти, або як диференційованої множини груп, що функціонально залежать від матеріального статку і соціального статусу батьків» [24, с. 298].

Український соціолог Л. Ніколаєнко також робить наголос на тому, що сучасна освіта і сама по собі дуже структурована, тобто вона не обмежується класичною диференціацією на середню, професійну, середню-спеціальну та

вищу освіту, але ще й у рамках кожної із ланок має свою диференціацію за різними ознаками (загальна, елітна, приватна, державна тощо). Ці принципи структурування освіти фактично збігаються з принципами функціонування соціальної структури в цілому. Тому, зауважує автор, «освіта як соціальний інститут і здатна відтворювати соціально-групову структуру суспільства разом зі зміною поколінь. Така обставина і є сучасною вимогою адаптувати методи навчання до потреб різного рівня освіти» [33, с. 23].

Оскільки проблематика, яку ми вивчаємо, має міждисциплінарний характер, то тут ще треба сказати, що багато наукових джерел щодо соціальної диференціації в освіті написані в межах психології і педагогіки. Серед представників цих наук варто відзначити праці О. Власенка [7], О. Грішньої [11], В. Грицька [12], О. Кишенка [20], Н. Молодиченко [31], Г. Новікової та багатьох інших.

Так, Г. Новікова, розкриваючи психолого-педагогічні засади розвитку особистості, вказує на індивідуальний і диференційований підхід в освіті при проєктуванні освітнього процесу. Свої аргументи науковиця будує на тому, що навчання у відповідності до індивідуальних особливостей когнітивних стилів учнів, максимізує навчання. Учні, які отримують більш високі знання, вміння і компетентності, мають більше шансів краще реалізувати себе на ринку праці та отримати більш високий статус у соціумі.

Н. Молодиченко акцент робить на тому, що в контексті національної доктрини розвитку освіти України, яка орієнтується на індивідуалізацію і диференціацію навчання задля надання більших можливостей для розвитку особистості учня, актуалізує науковий пошук у сфері підготовки вчителів до здійснення індивідуального та диференційованого підходів в навчанні. З огляду на це, сучасний педагог повинен оволодіти таким рівнем розвитку професійних якостей і компетентностей, щоб він здатен був сприймати школяра як суб'єкта навчання і вміти бачити перспективи його розвитку; виявляти причини обмеженості інтелектуальних здібностей дітей і корегувати їх досягнення, приймати педагогічно обґрунтовані рішення і вирішувати стратегічні педагогічні

завдання; самостійно розробляти програми освіти; працювати в інноваційному режимі; організовувати навчальний процес з урахуванням індивідуальних особливостей учнів [31, с. 172].

Таким чином, аналіз стану дослідження проблеми соціальної диференціації школярів дав нам змогу зрозуміти, що в різноманітних теоретичних концепціях на освіту як фактор соціальної диференціації і стратифікації, соціологи, психологи, педагоги та представники інших соціогуманітарних наук, розглядають освіту як один із основних інститутів соціалізації особистості, що впливає на процеси регулювання і розташування індивідів і груп в системі соціального розшарування суспільства. Пояснення природи стратифікації через систему освіти свідчить, що освіта безпосередньо залежить від певного типу соціальної структури, що і визначає її значимість в дослідженнях соціологів, а також надає підстави для подальшого розгортання нових напрямків у соціологічному дискурсі.

1.3. Основні підходи та методи дослідження соціальної диференціації школярів

Жодне наукове дослідження не може бути якісно організоване і проведене, якщо воно не буде забезпечено відповідною методологією. Методологія представляє собою вчення щодо способів системного пізнання оточуючого світу. Дослідник, для досягнення поставленої мети керується обґрунтованою методологією, яка спирається на певний науково-методичний апарат. До такого апарату входять принципи і методи пізнання, поняття і категорії науки [22, с. 63]. Отже для якісного виконання даної роботи слід визначити основні принципи, підходи і методи дослідження.

Основними принципами, які покладені в основу даного дослідження є принцип об'єктивності, історизму, причинності і діалектичного взаємозв'язку, принцип зв'язку теорії й практики.

Принцип об'єктивності орієнтує нас на те, що в основі усіх суспільних процесів лежать об'єктивні закономірності суспільного розвитку. Це означає, що

і в основі соціальної диференціації школярів в умовах реформування системи освіти також є об'єктивна закономірність, яка зумовлюється соціальними факторами суспільного розвитку (на макрорівні), розвитку системи освіти (мезорівень), і навіть окремого освітнього закладу (макрорівень).

Пізнавши дану закономірність, ми зможемо моделювати і прогнозувати способи й форми взаємодії, які визначатимуть процеси соціальної диференціації. Також принцип об'єктивності стверджує, що необхідно у дослідженні спиратися на реальні факти, а не вигадані. Факти зафіксовані у різноманітних джерелах (законах, офіційних документах тощо), які слід вивчати неупереджено, без суб'єктивних оцінок.

Принцип історизму вказує досліднику на необхідність вивчати будь-яке явище в історичному контексті і в його особистій історії, тобто як явище виникло, чим було зумовлене, як розвивалося. Цей принцип був використаний нами при вивченні того, як почали відбуватися процеси диференціації у системі освіти, як вони проявляються на теперішній час.

Принцип причинності і діалектичного взаємозв'язку означає, що всі явища, події у світі пов'язані між собою причинним зв'язком. Згідно даного принципу утверджується думка, що без певної причини явище чи подія не можуть відбутися, а також не буває подій, які б не мали певних наслідків. Тільки на основі цього принципу можна підійти до вивчення реальної дійсності з позицій науки, використовуючи механізми доведення і практичної перевірки.

Принцип діалектичного взаємозв'язку витікає із розуміння світу як єдиного цілого. Суспільство – це частина світу, так званий соціальний світ, отже в ньому також усе взаємопов'язане. Виходячи з даного принципу, ми розуміємо, що соціальна диференціація є наслідком більш глобальних соціальних процесів: соціокультурних, економічних, політичних, процесів інституалізації і закріплення соціальних відношень у системі соціальних зв'язків. Сама соціальна диференціація також виступає причиною для інших соціальних наслідків. Так, в наслідок соціальної диференціації відбувається нерівномірний доступ деякої частини учнів до певних освітніх послуг (наприклад, додаткова освіта на

комерційній основі як то – вивчення іноземних мов і тому подібне), неможливість отримувати широкий спектр навчальної інформації із-за відсутності потужних цифрових гаджетів, доступу до інтернет-ресурсів тощо. Даний принцип якраз і був використаний у другому розділі кваліфікаційної роботи при вивченні причин і наслідків соціальної диференціації в сучасній системі освіти в умовах її реформування.

Принцип взаємозв'язку теорії з практикою виражає необхідність правильного використання теоретичних знань при організації будь-якої практичної діяльності у перетворенні дійсності. Даний принцип використаний нами у практичній частині кваліфікаційної роботи, під час проведення і аналізу результатів емпіричного соціологічного дослідження.

Крім принципів, на яких базується дана робота, важливо правильно обрати підходи наукового пошуку, на які слід спиратися в теоретичній розробці об'єкту і предмету дослідження, а також методи, за допомогою яких можемо найбільш повно і всебічно вивчити об'єкт і предмет.

Основними підходами, на які ми будемо спиратися в цій роботі є такі: культурологічний, особистісний, діяльнісний.

Культурологічний підхід розуміється як сукупність методологічних прийомів, які забезпечують аналіз будь-якої сфери соціальної практики, в тому числі сфери освіти, в розрізі соціокультурних понять, таких як культурні зразки, цінності, норми, інтереси тощо. Культурологічний підхід дозволяє трактувати соціальну диференціацію як процес особистісного відкриття, створення соціокультурного світу у собі, участі в діалозі культур, при якому відбувається індивідуально-особистісна актуалізація закладених в ній (культурі) смислів. Культурологічний підхід, в першу чергу, є принциповою гуманістичною позицією, яка визнає людину суб'єктом культури, соціальної взаємодії, соціалізації, навчання, їх головною діючою особою. Крім того, культурологічний підхід передбачає аналіз та врахування «культурної історії», вплив минулих культурних практик на сучасні навчально-виховні або культурно-дозвілєві процеси.

Особистісний підхід – це принцип особистісної обумовленості усіх соціокультурних явищ людини, її діяльності, її індивідуально-психологічних особливостей. Саме він виходить з визнання унікальності суб'єктивного досвіду самої людини як важливого джерела індивідуальної життєдіяльності. Відбувається «зустріч» того, що задається, та суб'єктивного досвіду, його збагачення та «окультурювання» [31, с. 172].

На основі особистісного підходу сьогодні робляться спроби побудови нової особистісно-орієнтованої системи навчання і виховання. Відокремлюють такі її вихідні положення: пріоритет індивідуальності, самоцінності, самобутності учня як активного носія суб'єктивного досвіду, що склався задовго до впливу спеціально організованого виховання, соціалізації.

Діяльнісний підхід – це особливий підхід у науковому пізнанні, який базується на розумінні діяльності людини як запоруки досягнення нею своєї мети. В умовах діяльнісного підходу об'єкт дослідження розглядається у межах системи діяльності: її зародження, еволюції і розвитку. Діяльність як форма людської активності являє собою головний аспект діяльнісного підходу. В соціології освіти діяльнісний підхід є основою розуміння того, що в центрі освітнього процесу є особистість учня, яка розвивається шляхом залучення її різноманітні види діяльності. В процесі перетворення свого оточення особистість учня змінює і саму себе, стаючи суб'єктом свого розвитку. Основна ідея діяльнісного підходу у навчанні і вихованні зв'язана не з самою діяльністю як такою, а з діяльністю як засобом становлення і розвитку суб'єктності дитини.

Таким чином, наявність різних теорій та підходів до питань диференціації надають теоретикам і практикам матеріал до його вдосконалення та збагачення.

Тепер перейдемо до обґрунтування методів, які використаємо в рамках даної роботи. Метод наукового дослідження – це система розумових і (або) практичних операцій (процедур), які націлені на розв'язання певних пізнавальних завдань з урахуванням певної пізнавальної мети [22, с. 78].

У даній роботі застосовувалися загальнонаукові і конкретні методи дослідження, зокрема метод аналізу і синтезу, порівняльний метод.

Метод аналізу і синтезу виходить із розуміння загальної теорії систем, яка з'явилася у другій половині ХХ століття і трактує будь-яке явище як елемент складної системи, тобто як сукупність пов'язаних між собою елементів [22, с. 82]. В нашому дослідженні даний метод є вихідним, адже і саме суспільство, і освіту як його складову, і відношення в освіті ми розглядаємо як систему і підсистему. Метод аналізу зобов'язує нас під час вивчення даних феноменів виокремлювати складові елементи, досліджувати їх функціонування як самостійних, а потім, використовуючи синтез, вивчати їх у взаємозв'язку з іншими елементами. Тільки таким чином ми зможемо зрозуміти цілісний процес соціальної диференціації школяра в умовах реформи освіти.

Порівняльний метод – це спосіб дослідження, що дав нам змогу шляхом порівняння різних форм, змісту, засобів та прийомів навчання, знайти схожі й відмінні елементи і виявити їх вплив на процес соціальної диференціації.

Крім того, важливим компонентом методологічного підрозділу є визначення прикладних методів конкретного соціологічного дослідження, адже дана кваліфікаційна робота виконується за спеціальністю соціологія. У якості емпіричного методу збору соціологічної інформації ми обрали вибіркоче опитування. Метод опитування полягає у зборі і отриманні первинних емпіричних даних щодо певних думок, оцінок, знань про соціальні факти, які складають предмет дослідження шляхом усної або письмової взаємодії дослідника із носієм інформації – респондентом [6, с. 84]

Методологічний підрозділ є дуже важливим для усієї кваліфікаційної роботи. Визначивши методологічні засади, ми чітко усвідомили кінцеву мету нашого дослідження.

В першому підрозділі розглянуті основні соціологічні поняття, які є актуальними для розгляду теми дослідження, а саме: «соціальна диференціація», «здобувачі освіти», «соціалізація», «індивідуально-орієнтоване навчання», «криза системи освіти», «реформування освіти». Даний понятійний апарат дозволить нам оперувати ним при вивченні об'єкту і предмету дослідження.

Наступним етапом розгляду стало безпосереднє вивчення стану дослідження обраної проблеми, адже тематика диференціації розроблялася соціологами-науковцями протягом останніх майже 200 років і має різні методи, підходи і прийоми в залежності від мети і завдань, які ставить науковець або дослідник. Слід зазначити також вплив історичних, культурних, політичних, соціальних, економічних та інформаційних змін, які внесли свої корективи в розгалуженість прийомів вивчення.

Принципи, підходи і методи, розглянуті під час написання даної роботи, охоплюють лише частину опрацьованих матеріалу і показують лише маленьку верхівку величезного айсбергу гігантської наукової бази, що займається дослідженням соціальної диференціації в освіті.

РОЗДІЛ 2

ВПЛИВ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ НА СОЦІАЛЬНУ ДИФЕРЕНЦІАЦІЮ ШКОЛЯРІВ

2.1. Соціальна диференціація школярів як чинник різних можливостей доступу до навчальних ресурсів

В сучасному інформаційному просторі існує багато освітніх платформ, безліч пристроїв і гаджетів, різноманітних новітніх технологій, які підтримують технічний аспект, але треба обов'язково брати до уваги соціальну диференціацію школярів чи студентів в умовах дистанційного навчання під час пандемії чи воєнного стану. Так, наприклад, матеріальний чи житлово-побутовий стан кожного учасника навчально-виховного процесу в наслідок соціальної диференціації є нерівномірним. Родини з невисоким матеріальним станом не можуть придбати якісну цифрову техніку, або не можуть забезпечити усіх дітей, якщо в сім'ї 2 – 3 дитини шкільного віку. Але навіть якщо в родині не стоїть гостро матеріальне питання, а це в умовах воєнного стану достатньо гостре і болюче питання для переважної більшості українців, то в одному приміщенні може знаходитись декілька учасників освітнього процесу, і це також значно ускладнить онлайн-процес навчання.

Крім того, в умовах загострення енергетичної кризи, після систематичних масових відключень електроенергії, учасникам навчального процесу ще складніше опанувати матеріал та пристосуватись до графіків відключень електроенергії. Тому педагогічним працівникам необхідно достатньо лояльно і толерантно ставитись до процесу індивідуалізації та диференціації навчального процесу. При цьому, самим учням необхідно роз'яснювати, що тепер насамперед самоосвіта і самодисципліна є найголовнішим чинником соціального розшарування суспільства в майбутньому, а викладач чи вчитель відіграє коригуючу роль і одночасно диференціює роботу учнів зважаючи на індивідуальні можливості кожного.

Наприклад, діти що проживають в селищах і населених пунктах, де погано налагоджена мережа Інтернет, можуть мати високі здібності, але технічної можливості обмежують їх перспективи навчання. Школа і сім'я повинні взаємодіяти разом, і батьки активно допомагати педагогам направляти учнів на шлях диференційованих можливостей, обирати більш зручну форму взаємодії учителя та учня.

Треба відзначити, що сучасні цифрові пристрої (мобільні телефони і планшети) мають технічні характеристики, що не поступаються настільним комп'ютерам і ноутбукам, а в деяких випадках навіть кращі за них. У зв'язку з цим батьки, підбираючи гаджет дитині, враховувати його багатофункціональність. Тобто, у разі відсутності стаціонарного комп'ютера чи ноутбуку, по можливості, забезпечувати дітей власними телефонами. У разі відсутності виділеної лінії, альтернативним способом доступу до глобальної мережі може бути доступ через мобільний Інтернет. Наразі «реальна» швидкість доступу до Інтернету в мережах стільникового зв'язку України сягає до 50 Мбіт/с (залежно від місця розташування та оператора).

З досвіду організації дистанційного навчання, можна зробити висновок про те, що навіть швидкості мобільного інтернету в 3–6 Мбіт/с достатньо для якісного підключення до онлайн уроку, наприклад, на платформі Zoom. Тому, за відсутності виділеної лінії чи покриттям мережі Wi-Fi, враховуючи досить велику швидкість мобільного Інтернету (навіть при використанні технології 3G), до онлайн уроків можливо під'єднатися з телефону або ж використати його в якості «точки доступу» і підключити до створеної мережі ноутбук чи планшет [40].

На нашу думку, буде доцільно окремо зупинитися на дистанційних формах навчання, які можуть призвести до цифрової нерівності, що теж є проявом соціальної диференціації.

Цифрова нерівність (Digitaldivide, digitalinequality), або по-іншому, цифровий розрив, інформаційна нерівність, інформаційний або цифровий розкол і подібне, трактується як:

1. новий вид соціальної диференціації, яка виходить з різних можливостей використання новітніх ІТ-технологій;

2. цифрова нерівність – термін, який використовується прихильниками концепцій, котрі пов'язують з новою соціальною диференціацією на основі формування інформаційних структур, з урахуванням засобів і процесів їх нерівномірного розповсюдження серед громадян з невисоким рівнем матеріального добробуту;

3. цифровою нерівністю називають нерівність у доступі до різноманітних можливостей в економічній, соціальній, культурній, освітній галузях, які поглиблюються в результаті нерівного доступу до комп'ютерних технологій.

4. термін «цифрова нерівність» описує ситуацію, яка виникає тоді, коли в суспільстві існують соціальні групи, котрі мають доступ до сучасних цифрових технологій комунікації (насамперед, до Інтернету), і тими, хто у такому доступі обмежений (відсутність необхідних цифрових пристроїв, відсутність доступу до глобальної мережі тощо) [45, с. 54].

Отже, ми бачимо, що дані визначення пов'язані з наявністю або відсутністю доступу до технологій і можуть бути застосовані як до різних спільнот в рамках однієї країни (внутрішня цифрова нерівність), так і до кількох країн або регіонів (міжнародне цифрова нерівність). Подолання глобальної цифрової нерівності, яка існує між економічно розвинутими країнами і країнами так званого третього світу, було однією з головних питань розгляду Всесвітнього саміту з питань розвитку інформаційного суспільства.

Ще в умовах карантинних обмежень цифрова нерівність стала особливо відчутною і почала яскраво свідчити про соціальну диференціацію серед школярів. Учні, які підпали під тиск цифрової нерівності, як правило, не мають удома якісного інтернет-підключення, власних ноутбуків або комп'ютерів, а їх мобільні пристрої не відповідають вимогам, які б забезпечили доступ до користування інформаційними технологіями.

Коли світ постав перед необхідністю вчитись і працювати за допомогою цифрової техніки та інформаційних технологій, стало зрозуміло, що певна частка

школярів і навіть дорослих працівників, не можуть в повній мірі долучитися до навчання чи праці в дистанційному режимі чи режимі-онлайн. Саме тому в багатьох країнах світу доступ до інтернету є частиною базових прав людини, наприклад, як свобода слова, і показником подолання соціальної дискримінації. А в деяких країнах, як наприклад у законодавстві Франції, Естонії та деяких інших, це положення зафіксоване навіть в Конституції названих країн.

За даними Міжнародного союзу електрозв'язку, лише 53% населення світу (близько 4 млрд людей) мають доступ до інтернету. Звісно, частка людей, які живуть у стані цифрової нерівності, залежить від соціально-економічного і соціально-політичного розвитку країни.

Проблематика цифрової нерівності особливо загострилася ще під час пандемії COVID-19, оскільки світова спільнота отримала неочікуваний виклик: доступ до новітніх інформаційно-комунікаційних технологій виявився умовою отримання не лише непрофесійної додаткової, а й загальнообов'язкової шкільної освіти. Для нашої країни це ситуація продовжилася і тепер, під час повномасштабної війни в Україні. Вже четвертий рік українські школярі навчаються дистанційно, що може бути можливим лише при наявності відповідних технічних пристроїв, ІТ-технологій та спеціалізованих освітніх платформ.

Реалізація практик дистанційного навчання передбачає готовність всіх суб'єктів освітнього процесу: вчителів, учнів, їх батьків.

Розглядаючи особливості впровадження принципів і форм дистанційного (синхронного, асинхронного) навчання в Україні, ми знову повертаємося до поняття «цифрової нерівності» або «цифрового розриву», і пов'язуємо їх із ключовою проблемою даної кваліфікаційної роботи – соціальною диференціацією школярів.

Як писала А. Сіленко у своїй статті «Цифрова нерівність як глобальна соціально-політична проблема», посилаючись на дані експертів, представників розвинутих країн, які говорять, що ХХІ сторіччя знаменує собою початок інформаційної ери, яка обіцяє «безсумнівні блага» усім. Однак авторка статті наголошує, що інформаційні блага, як і будь які інші (матеріальні, владні,

ресурсні, культурні, освітні тощо) доступні не усім. Це, в першу чергу, залежить від рівня стратифікації суспільства. Чим глибше розрив між соціальними групами (класами, шарами, прошарками), тим менше доступ до інформаційних технологій і ресурсів у найменш заможних груп [45, с. 53].

Якщо мова йде про освіту, то тут важливо під час реформування системи освіти, створення нової української школи, треба створювати таку універсальну службу, яка б, з одного боку, вела облік технологічних можливостей школярів, а з іншого, забезпечувала можливість доступу усіх без винятку школярів до інформаційних мереж і ресурсів. До речі, мова йде не лише про школярів, але й про вчителів також.

Але важливо розуміти, що матеріально-технічна складова активного впровадження дистанційних форм у навчальний процес – це лише один аспект. Другий аспект полягає у тому, наскільки суб'єкти освітньої діяльності оволоділи інформаційними технологіями. Так, вчителі загальноосвітніх шкіл продемонстрували неоднаковий ступінь готовності до викладання в умовах дистанційних форм навчання. Дехто активно засвоював новітні технології, переважно реалізовував синхронне дистанційне навчання, втім, значна частина педагогів схилилася до використання асинхронних технологій, посилаючись, в тому числі і на відсутність достатнього матеріально-технічного забезпечення процесу дистанційного навчання, що мало б надаватися закладом освіти своїм працівникам. Не акцентуючи увагу на моральних аспектах останнього аргументу, з формальної точки зору можна визнати його цілком справедливим.

Зважаючи на розуміння цієї проблеми, та на її подолання спрямоване рішення Кабінету Міністрів України, який під час засідання у квітні 2021 р. затвердив Порядок та умови, що визначають механізм надання й розподілу субвенції у розмірі 1 млрд грн на боротьбу з COVID-19 та його наслідками під час освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти. Субвенція, зокрема, спрямується на придбання ноутбуків для педагогічних працівників шкіл для організації дистанційного навчання, інших форм здобуття загальної середньої освіти з використанням технологій дистанційного навчання.

Водночас інші суб'єкти навчального процесу – учні та їхні батьки – мають подбати про забезпечення матеріальних підстав дистанційного навчання самотужки, хоча у розвинених країнах органи місцевого самоврядування та державного управління, прагнуть допомогти соціально уразливим категоріям учнів.

Таким чином, по мірі розвитку інформаційного суспільства буде зростати ризик вилучення із соціального життя тих прошарків населення, які займають нижні щаблі у соціальній структурі суспільства. Це, насамперед, малозабезпечені громадяни, які просто не мають матеріальних можливостей придбати нову цифрову техніку й працювати в комп'ютерних мережах. Крім того, існує й така проблема, як небажання або невміння користуватися новими інформаційними й комунікаційними технологіями, що вимагають від споживача нових якостей / високого рівня абстрактного мислення, швидкості реакції, готовності до безперервної освіти. Не можна не відзнач

Все сказане стосується як суспільства в цілому, так і системи освіти зокрема. Соціальна диференціація школярів, як наслідок – їх різні можливості доступу до користування гаджетами та ІТ-технологіям, може тільки поглибити соціальну диференціацію, адже обмежить доступ до якісної освіти в школі, що в майбутньому відобразиться на отриманні якісної вищої освіти, престижної професії і достойної заробітної плати.

2.2. Поширення різних освітніх платформ як передумова соціальної диференціації школярів в умовах сьогодення

Зовсім недавно з'явилися такі нові поняття як «освітня платформа» (Learning Platform), «віртуальне освітнє середовище» (virtual learning environment), які все активніше почали використовуватися спеціалістами в галузі інформатизації освіти.

Сучасне поняття «освітня платформа» інтегрує в себе широкий діапазон самих різноманітних освітніх можливостей. Своєю назвою це поняття зобов'язане тим, що на освітню платформу «встановлюються» різні програмні

продукти, системи і комплекси. Тому освітня платформа є інтегрованим поняттям. Так називають багатофункціональні системи для автоматизації управління процесом освіти в дистанційному форматі. Вони суміщають у собі засоби для встановлення інформаційної взаємодії між учнем, вчителем і середовищем, а також систему управління освітнім процесом.

Основними задачами освітньої платформи є організація освітнього процесу на базі засобів інформаційно-комунікаційних технологій, реалізація інтерактивної інформаційної взаємодії між учнем, вчителем і глобальною системою. Практична реалізація освітніх платформ в закладі освіти дозволить:

- розробити принципово нові педагогічні підходи до організації навчального процесу;

- спростити процес розробки і адаптації освітніх застосунків (за рахунок розташованих на платформі знань, електронних засобів навчального призначення з посиланнями на освітні портали і сайти, а також вмонтованих інструментальних систем);

- використовувати в освітньому процесі тестових і діагностичних систем, які містять банк питань, завдань і вправ за усіма предметами шкільного циклу з можливістю внесення змін і доповнень у вправи і завдання;

- відслідковувати динаміку розвитку творчих здібностей школяра і професіоналізму вчителя за допомогою e-portfolio [40, с. 48].

Реалізація освітніх платформ спрощує процес створення вчителями власних навчальних матеріалів, тестових завдань та використання вже існуючих в системі готових електронних засобів навчального призначення, моделюючих програм. Ці програмні продукти розміщуються на сервері закладу освіти і можуть бути доступними для учнів і вчителів у синхронному або асинхронному режимі роботи на залежно від місця їх знаходження.

На даному етапі інформатизації суспільства вчителями створена велика кількість різноманітних програмних продуктів, освітніх ресурсів на базі засобів інформаційно-комунікаційних технологій. Частіше за все вони використовуються для 1) посилення наочності навчального матеріалу; 2) для

покращення планування, організації і оцінки різних видів діяльності на уроці; 3) для підтримки професійної діяльності вчителя.

Однак, на жаль, на теперішній час далеко не всі учителя знають про існування різноманітних освітніх платформ, які можна використовувати для забезпечення якісної освіти в умовах карантину чи воєнної агресії, коли освітні заклади змушені перебувати на дистанційному навчанні. Вони не володіють необхідними знаннями у галузі створення і використання засобів ІТ-технологій в освітньому процесі.

Розглянемо основні етапи розробки електронних засобів навчання. В цьому аспекті слід відмітити, що успішність використання в закладах освіти засобів навчання нового покоління багато в чому визначається їх можливостями, призначенням, змістом і наявністю методичною документації.

На першому етапі слід здійснити аналіз складу і технічних можливостей інформаційно-комунікаційних технологій. Треба виявити кількість технічних пристроїв, якими володіють учні і вчителі для застосування ІТ-технологій в освітньому процесі. Наприклад, наявність персональних комп'ютерів, ноутбуків, планшетів, веб-камер, мережі Інтернет та її безперебійної роботи і таке інше.

Наступним етапом повинен стати аналіз змісту дисципліни, виявлення найбільш складних тем і розкладів, визначення видів занять, під час яких найбільш доцільно використовувати засоби інформаційно-комунікаційних технологій для виконання різноманітних освітніх задач, таких як: 1) висвітлення нового навчального матеріалу з використанням мультимедіа, 2) візуалізація навчальної інформації, 3) моделювання протікання різних процесів і явищ; 4) імітація роботи різноманітних об'єктів, що вивчаються; 5) управління навчальною діяльністю, контроль і оцінка успішності опанування навчального матеріалу та багато інших [54, с. 98].

Третій етап полягає у формуванні структури, складу і змісту електронних засобів навчального призначення. Вихідними позиціями для формування структури і змісту електронних засобів навчального призначення є цілі, задачі і зміст навчального предмету. При всіх інших рівних умовах слід приділити увагу

тим, де можна показати все багатство можливостей ІТ-технологій, які будуть сприяти підвищенню ефективності навчання. Перш за все мова йде про технології мультимедіа, графічні редактори, електронні таблиці, генерування завдань різного ступеню складності, які здатні відслідковувати хід роботи на занятті кожного учня.

Отже, вчителю необхідно орієнтуватися на створенню комплексу електронних засобів різного навчального призначення: моделюючі, демонстраційні і контролюючі. Такими засобами можуть бути демонстраційні відеоролики з аудіо супроводженням, текстові і графічні таблиці, графіки і діаграми і тому подібне.

Дуже важливо звернути увагу на те, що програмні засоби повинні відповідати основним вимогам, які висуваються до електронним засобам навчання, а саме:

- психолого-педагогічним вимогам;
- технічним вимогам;
- естетичним вимогам;
- ергономічним вимогам.

Психолого-педагогічні вимоги включають дидактичні і методичні вимоги у поєднанні задач навчання і розвитку особистості учня з урахуванням його індивідуальних можливостей. Дидактичні і методичні вимоги базуються на принципах науковості, доступності, систематичності і послідовності, інформаційної впорядкованості і проблемності навчання, а також індивідуалізація навчання в умовах колективного засвоєння знань.

Технічні вимоги передбачають наявність засобів демонстрації навчального матеріалу за допомогою спеціальних технічних пристроїв (гаджетів) і усього комплексу програмних засобів. Наявність стійкої мережі передачі навчального матеріалу.

Естетичні вимоги встановлюють відповідність естетичного оформлення з функціональним призначенням, тобто поєднання змісту, форми, кольору, візуального образу, а також виразність і впорядкованість навчальної інформації

тощо.

Ергономічні вимоги враховують вікові особливості учнів, а також включають читабельність тексту і сприйняття образу, об'єм навчального матеріалу, поєднання теоретичного матеріалу і практичних завдань, забезпечують підвищення рівня мотивації і таке інше.

В процесі розробки, модернізації і адаптації електронних засобів навчального призначення вчителю необхідно орієнтуватися не на окремі вимоги, а на їх систему, що забезпечує науково і методично обґрунтований вибір цілей, змісту і методів організації навчальної діяльності.

Четвертий етап – це розробка докладного сценарію програми і методики проведення заняття з використанням ІТ-технологій, в якому чітко визначити функції учня, вчителя і системи на кожному етапі заняття. В сценарії слід відобразити всі етапи заняття, а також розписані дії школярів і робота вчителя, які треба автоматизувати за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

Наведено приклад такого сценарію. Кожен сценарій представляє собою певну послідовність фрагментів програми. Розмір фрагментів програми підбирається таким чином, щоб він розміщувався на одному екрані і був легко читабельним. Кількість строчок фрагменту (заголовок з текстом, задача, питання) складають не більше 10. Текст на екрані дисплею сприймається і засвоюється інакше, аніж на папері. Тому текст повинен бути лаконічним, конкретним і зрозумілим. Змінність навчального матеріалу може здійснюватися в такому режимі, щоб учні могли його сприйняти і засвоїти.

Значно покращує сприйняття навчального матеріалу – виділення його (підкресленням, кольором, абзацом, курсивом і таке інше). Компоновка навчального матеріалу здійснюється з урахуванням психофізіологічних особливостей школярів.

На останок ми зупинимося на функціональному призначенні компонентів процесу навчання із застосуванням електронних освітніх платформ. Виокремимо основні функції:

1) Інформаційно-довідкова, за рахунок надання різного роду інформації під час використання баз даних, надання теоретичного матеріалу, методик вирішення завдань, моделювання процесів тощо.

2) Наочно-демонстраційна (комп'ютерна візуалізація) об'єкту, що вивчається.

3) Індивідуалізація і диференціація процесу надання і опанування навчального матеріалу в ході синхронного і асинхронного (самопідготовка) за рахунок генерації завдань різного рівня складності, видачі різноманітних довідок і підказок.

4) Раціоналізація навчального процесу за рахунок можливостей інформаційно-комунікаційних технологій в певному темпі і послідовності.

5) Контроль функція за допомогою об'єктивного контролю зі зворотнім зв'язком, оцінки знань з діагностикою помилок.

6) Самоконтроль і індивідуальна корекція знань за допомогою різноманітних підказок і пошуку довідкової інформації.

7) Функція корекції відбувається під час самоконтролю і самоперевірки, консультації і різних видів допомоги.

8) Діагностична функція, тобто електронна система здатна діагностувати помилки в роботі під час виконання завдань, відповідей на запитання тестів, надавати інформацію про типові помилки.

9) Моделювання реальних дослідів, імітація роботи різноманітних агрегатів, об'єктів, процесів і явищ.

Проаналізувавши таким чином освітні платформи, побудовані на застосуванні інформаційно-комунікаційних технологій, ми зазначаємо, що вони надають широкий спектр можливостей для створення інтерактивних, інформаційно-насичених форм навчання, які можна застосовувати як в офлайн процесі (в аудиторії), так і в дистанційному форматі інформаційної взаємодії.

В цьому сенсі цілком актуальним є модернізація освітнього процесу за рахунок впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчання. Особливо це актуальним стає в умовах сьогодення, коли більшість освітніх

закладів вимушені працювати дистанційно. На теперішній час розширюється використання вчителями програмних пакетів. Вони дозволяють вчителю створити нескладні електронні засоби освітнього і навчального призначення без спеціального написання програм. Більша частина вчителів використовує у своїй роботі достатньо простий і розповсюджений інструментарій для створення освітніх пакетів: MS PowerPoint, MS Excel, MS InfoPath Designer, SunRav TestOfficePro та інші.

Всі ці освітні платформи розглядали в аспекті головної проблеми нашої роботи – соціальної диференціації школярів, тобто чи всі учні здатні скористатися цими платформами. Для цього вчитель (класний керівник) повинені володіти інформацією про те, які технічні пристрої використовують учні і чи є можливість у них за місцем проживання своєчасно виходити на онлайн заняття.

Для ефективно організації дистанційного навчання потрібні системи організації відеоконференцій, системи управління навчальними матеріалами та інші цифрові освітні ресурси. Так, для участі у відео конференції необхідно мати комп'ютер (ноутбук, планшет, на крайній випадок мобільний телефон) веб-камеру, мікрофон, колонки, тобто все необхідно для відео зв'язку.

В якості системи організації відеоконференцій в більшості українських вчителів є досвід використання Zoom-платформи (<https://zoom.us/>) та GoogleMeet (<https://meet.google.com/#>). Проте, можна також використовувати сервіси Cisco Webex meeting, Microsoft Teams, Big Blue Button (інтегрується в Moodle), Google Hangouts, ooVoo, Skype, WhatsApp Messenger тощо.

Використання даних систем дає змогу проводити в режимі реального часу онлайн уроки, де учні можуть опанувати новий матеріал, висловлювати свої думки, ставити запитання вчителю, брати участь в дискусії. Щодо використання тих чи інших засобів відеоконференцій в мережі Інтернет впродовж останні двох років була опублікована велика кількість матеріалів (навчальні відео на YouTube, в соціальних мережах, оглядові та методичні статті.

Проаналізувавши вищезазначене, хотілося б відзначити, що наразі існує

досить велика кількість засобів інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують зручний, різноманітний та швидкий доступ до великої кількості освітніх ресурсів, а використання технологій організації відео конференцій, чатів, систем організації дистанційного навчання дають змогу учням отримувати доступ до онлайн освіти з будь якого місця в Україні чи світі лише за наявності доступу до мережі Інтернет і хоча б мобільного телефону.

В ході свого дослідження, ми приходимо до висновку, що з часом змінюються умови перебування учасників навчального процесу, як єдиного цілого. Соціальні умови та історичні події накладають свій безпосередній відбиток і всі реформи в освіті, які відбувалися до воєнного часу, тепер набувають нових форм і вимірів, разом з соціальною мобільністю і інформаційним середовищем.

РОЗДІЛ 3

СОЦІАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ШКОЛЯРІВ МІСТА КРИВОГО РОГУ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ

3.1. Обґрунтування програми пілотного соціологічного дослідження соціальної диференціації школярів м. Кривого Рогу

Необхідною умовою розвитку в нашому дослідженні є розгляд соціальної диференціації школярів в умовах реформування освіти, тому треба детально розглянути диференціацію як соціальне явище загалом і одночасно взяти до уваги вікові особливості школярів та безпосередньо враховувати труднощі часу, в якому розвиваються освітні процеси сучасної України.

Як стан соціальна диференціація відображає наявну гетерогенність певного соціуму, який складається з взаємопов'язаної множинності відповідних елементів, складових частин, сегментів. Треба зазначити, що до найважливіших вимірів соціальної диференціації взагалі належать: поділ праці, професійна спеціалізація, соціально-статусне розшарування, розрізнення інтересів, соціокультурні відмінності.

Соціальна диференціація в навчанні має два аспекти. З одного боку, це приналежність учнів до різних соціальних груп з різними можливостями (різний рівень матеріальних статків родини, різні умови проживання і навчання). Другий аспект – це врахування індивідуальних особливостей учнів у тій формі, коли учні готуються на основі деяких особливостей навчання, і здебільшого навчання в цьому випадку проходить за декількома різними навчальними планами і програмами. Диференційованим є така організація навчального процесу типологічних груп, сформованими за приблизно однаковим рівнем розвитку, що дозволяє навчати дітей на достатньо високому рівні складності з використанням різних методів, прийомів, форм самостійної роботи, адекватних дидактичним можливостям кожної із груп, що забезпечує оптимальний інтелектуальний розвиток учнів і тим самим сприяє більш успішному засвоєнню ними знання.

Якщо спиратися на загальні соціальні критерії, то соціальній диференціації сприяють такі чинники, як майнове, освітнє, вікове розшарування соціуму, етнічна, мовна та конфесійна різноманітність суспільства, його локально-регіональні відмінності тощо. Їй також сприяє відносний поділ суспільних форм життєдіяльності людей (політика, економіка, культура, повсякденне життя), уособлення міського й сільського стилів життя, існуючих субкультур тощо.

Школярі, як перехідна вікова категорія, поки що не мають свого власного статусу, тому переймають статус своїх батьків.

Задля виявлення чинників, які сприяють або стають на перешкоді отриманню якісної освіти учасниками освітнього процесу, нами було проведено дослідження .

Проблема дослідження полягає у виявленні рівня вмотивованості учасників освітнього процесу в отриманні якісної освіти. Адже школярі – це соціальна верства учасників освітнього процесу.

Методологічна частина проведення дослідження

Об'єкт дослідження – учні 6-9-х класів КЗШ№38 м. Кривого Рогу .

Предмет дослідження – зацікавленість школярів, приналежних до різних соціальних груп, у навчанні в умовах дистанційних форм здобуття освіти.

Мета дослідження – дослідити зацікавленість та вмотивованість школярів до участі в освітньому процесі в умовах дистанційного навчання.

Завдання дослідження:

- Виявити суб'єктивні та об'єктивні чинники ставлення школярів до навчання;
- Визначити фактори, що впливають на ставлення до навчання;
- Проаналізувати як вплинуло сучасне реформування на ставлення школярів до навчання.

Операціоналізація понять:

- Емоційна;
- Когнітивна
- Поведінкова.

Фактори, з яких складається відношення до навчання:

1. Задоволення процесом;
2. Взаємини з викладачем;
3. Успішність;
4. Мета ;
5. Рівень доступності до процесу навчання.

Структура поняття включає:

- ✓ Навчальний процес ;
- ✓ Взаємовідносини з викладачем;
- ✓ Місце проживання.

Методична частина проведення дослідження.

Для отримання даних пропонуємо використати один з основних методологічних підходів – опитування за допомогою **анкети**, яку відправляли потенційним респондентам (VIBER, TELEGRAM).

Пропонований обсяг вибірки – 84 респондента.

Вибірка репрезентативна.

Вибір учасників:

Учні 6-х – 9-х класів, які приймають участь в освітньому процесі дистанційної форми навчання в українській школі.

Методика опитування:

Виходячи з обставин сьогодення, використовувалась розсилка анкет школярам в месенджери (VIBER, TELEGRAM).

Польовий етап

- Для проведення дослідження було залучено класних керівників навчального закладу.
- Для збору даних була розроблена анкета з використанням порядкових та номінальних шкал.

Логічна структура інструментарію

Типи шкал, приклади з анкети:

Порядкова:

Чи цікавить тебе навчання?

А) так

Б) ні

В) не дуже

Номінальна:

Що тобі не подобається на уроках

А) не цікаві деякі предмети

Б) важко вчитися

В) вчитель занижує оцінки

Логічна схема обробки даних

1. Верифікація даних;

2. Формування масиву даних, оцінка якості, усунення помилок.

3. Математико-статистична обробка отриманих даних.

4. Логічний аналіз отриманих даних.

5. Доказ або спростування гіпотез

6. Побудова висновків щодо реалізації завдань дослідження.

7. Аналіз та оцінка висновків з точки зору їх наукової, методичної та практичної значущості.

В цілому соціологи розрізняють диференціацію макросоціальну (виникнення нових соціальних верств, стилів життя, культурних форм), мезосоціальну (особливості соціальної диференціації у локально-регіональному контексті – в центрі, на периферії, в містах, селах тощо) та мікро-соціальну (розрізнення типів домогосподарств, культурно-дозвільних занять, ціннісних орієнтацій, вірувань тощо).

У соціологічних дослідженнях використовуються також поняття функціональної соціальної диференціації, коли йдеться про різноманітні функції, завдання та дії, напр., політичних партій, громадянських об'єднань, груп тиску, та вертикальної соціальної диференціації, коли мають на увазі відмінності в авторитеті (престижі, визнанні) владних структур, політичних партій, їхніх

лідерів тощо. Приблизно певна соціальна вертикаль взаємовідносин і мобільність притаманна й школярам різних вікових категорій.

Характерною ознакою сьогодення продовжує існувати в великому обсязі перехід людства від епохи індустріалізації до епохи інформатизації, коли нова інформація та інформаційні технології змінюються швидше, ніж відбувається зміна поколінь. Тому перед сучасною школою стоїть завдання підготувати випускників, здатних навчатись упродовж життя, набувати і застосовувати знання на рівні компетенцій, бути конкурентоспроможними в умовах динамічних змін у суспільстві.

Треба відзначити, що одним з важливих напрямів ефективної підготовки учнів до життя продовжує існувати як диференціація в цілому, так і профільна диференціація зокрема, враховуючи етап допрофільної підготовки. Треба також брати до уваги, що в практичній реалізації основними векторами диференціації навчання є:

- а) диференціація цілей навчання;
- б) диференційований підхід за рахунок здійснення психологічного супроводу диференціації (врахування вікових особливостей, стадій розвитку, типу мислення, інтересів, уподобань);
- в) диференціація навчального змісту і його засвоєння учнем на рівні максимальних акмеологічних можливостей щодо привласнення і прирощення змісту, орієнтація не лише на когнітивний і операційний компоненти, а й на мотиваційно-орієнтаційний, аксіологічний та креативний.

Диференціацію навчання розуміють як таку організаційну форму занять, при якій групи формуються за певною спільною ознакою і навчання проводиться за різними навчальними планами і програмами з максимальним урахуванням вікових та індивідуальних можливостей суб'єктів учіння. Диференціацію навчання розглядають сьогодні як засіб розв'язання багатьох проблем школи, підвищення якості навчання.

Також, якщо більш детально розглянути диференційоване навчання, то необхідно підкреслити, що саме такий тип отримання знань і взаємодії педагогів

і учнів всіх вікових категорій передбачає трансформацію класних форм у типолого-групові форми навчання і забезпечує перехід від мікрогрупових форм до індивідуальних. Тому диференціацію вважають окремим видом індивідуалізації навчання, що полягає в реалізації індивідуального підходу до окремих груп людей.

Таким чином, приходимо до певних закономірностей, які складають уявлення про сутність, закономірності, тенденції розвитку соціальної диференціації в учнівському середовищі як і в соціумі в цілому.

Очевидним фактом є те, що всі діти повинні досягти загальноосвітньої мети. Соціальний стан, природа, розумові, психологічні, фізичні здібності наших учнів різні. Звісно, треба брати до уваги матеріально-побутові та інші умови, в яких навчаються школярі чи студенти, але суттєво також і наявність в належному стані технічних можливостей. Також впливає місце проживання, адже в сільській місцевості недостатньо технічних можливостей, зокрема мережі Інтернет. Має місце також і велика кількість перешкод, які впливають на якість навчального процесу, наприклад морально-психологічний стан постійного стресу в умовах війни або настрої тих хто змушений був виїхати за кордон, тому вони навчаються і розвиваються по-різному.

Таким чином, виявляються закономірності і загальні тенденції появи груп, за ознаками, що пояснюють успіхи і недоліки в навчанні, а саме:

- Учні мають різні способи і стилі навчання.
- Учні працюють в різному темпі (темперамент).
- Учні мають різні інтереси.
- У дітей різна мотивація навчання.
- Діти мають різну самооцінку.
- Учні мають різні умови проживання.
- Учні по різному сприймають дистанційні форми роботи.
- Учні по різному забезпечені гаджетами.
- Учні в різному темпі оволодівають новими освітніми платформами.

– Учні по різному сприймають можливість самовдосконалення і мають різну самодисципліну та інші.

Різноманітні способи і прийоми диференціації можна було звести до таких:

- 1) диференціація за ступенем складності завдань;
- 2) диференціація за ступенем самостійності учнів;
- 3) систематичного і послідовного розвитку мислення учнів,
- 4) диференціація за ступенем доповнення основного змісту додатковими завданнями;
- 5) поетапна диференціація змісту на уроках;
- 6) диференціація змісту домашніх завдань.
- 7) диференціація через методи і види роботи.
- 8) диференціація на основі фізичного середовища навчання.

Цей список можна продовжувати, але необхідно підкреслити той факт, що соціальні умови учасників навчального процесу є дуже важливим чинником в отриманні якісних знань, адже не завжди саме від учня залежать швидкість виконання поставлених завдань, адже тепер існують нескінченні перешкоди, які сильно погіршують намагання учасників освітнього процесу об'єктивно оцінити кожного.

Необхідно також брати до уваги умови ефективного впровадження диференційованого навчання.

В основі диференціації лежать знання вчителем особистих потреб своїх учнів. Слід відзначити, що ефективне застосування такого підходу можливе лише за дотримання таких умов:

- 1) учитель повинен глибоко знати кожного учня, індивідуальні особливості його мислення, уваги, пам'яті, рівень розвитку, самостійності;
- 2) клас або он-лайн заняття та різні платформи повинні бути своєрідною творчою лабораторією вчителя;
- 3) наблизити навчання до навикишнього життя, особистого досвіду дітей;
- 4) активізувати навчальну діяльність школярів;
- 5) забезпечувати зворотний зв'язок;

- 6) використовувати прийоми заохочення;
- 7) слід чітко визначити, на якому етапі уроку потрібна диференціація, передбачити варіанти завдань, складніші завдання для здібних дітей;
- 8) завдання пропонувати кількома варіантами, перевірку завдань після кожного етапу уроку;
- 9) передбачати обсяг завдань, щоб всі учні змогли одночасно їх закінчити
- 10) використовувати передовий педагогічний досвід.

Окрім того, значущим фактом є те, що соціально-диференційоване навчання передбачає індивідуальний підхід до окремих учнів (груп учнів) не тільки залежно від ступеня їх підготовленості й пізнавальних можливостей з метою засвоєння програмового матеріалу.

Отже, диференційованим є організоване таким чином навчання типологічних груп, сформованими за приблизно однаковим рівнем розвитку, що дозволяє навчати дітей на достатньо високому рівні складності з використанням різних методів, прийомів, форм самостійної роботи, адекватних дидактичним можливостям кожної з груп, що забезпечує оптимальний інтелектуальний розвиток учнів і тим самим сприяє більш успішному засвоєнню ними знань.

Також і соціальна диференціація – один із методів, який дозволяє враховувати різноманітність учнів за соціальними статусами та різні потреби, а також підвищити мотивацію до навчання. Вчитель планує і адаптує викладання відповідно до соціальних та індивідуальних потреб учнів, концентрується тільки на тому, що актуально в педагогічних ситуаціях, вірить у зростання та навчання кожного учня і підтримує кожного. Підтримка стосується не тільки учнів, які мають труднощі в навчанні, а усіх.

В цілому, диференційований підхід до навчання – це створення педагогом невеликих груп всередині школи, класу (з урахуванням соціальних та особистісних якостей учнів, їх нахилів, інтересів, здібностей, рівня готовності) і організація навчально-виховної роботи, що сприяє розвитку цих груп.

Таким чином, треба акцентувати увагу на тому, що під час дистанційного навчання в Україні диференціація навчання на всіх ступенях школи набуває

нового забарвлення урахування необхідності виховання в учнів самостійності та інших позитивних особистісних якостей. І зараз педагоги героїчно намагаються долати перешкоди на шляху отримання знань учнями, а саме проблеми із постачанням електроенергії, нюансів місцевості і віддаленості учасників навчального процесу, матеріально-побутові і соціальні, психологічні умови та інші. Викладачі мотивують примножувати знання, розвивати навички самостійного опрацювання джерел, виховувати самодисципліну і самоорганізацію задля виховання гідного покоління, що буде відновлювати сфери життя людей України після війни.

3.2. Аналіз результатів соціологічного дослідження соціальної диференціації школярів м. Кривого Рогу

Для соціуму нашої держави і нашого міста Кривого Рогу зокрема, соціальна диференціація школярів та студентів є особливо важливим на всіх етапах отримання освіти. Наприклад, на етапі основної школи, коли підлітки ще піддаються впливу авторитетних дорослих, які мають не просто передавати їм знання, а навчати вміння здобувати і використовувати потрібну інформацію. Все це, особливо важливо зараз, коли учні здебільшого навчаються дистанційно. Дистанційне навчання сприяє мотивації та формуванню в учнів прагнення до самостійної діяльності, потягу до вивчення певних навчальних предметів і оволодіння певними видами діяльності, що суттєво для вибору індивідуальної освітньої траєкторії та відповідно профілю навчання під час до профільної підготовки.

Диференціація змісту навчання на цьому етапі набуває особистісного спрямування не лише завдяки опануванню змісту, передбаченого стандартом освіти, а в основному завдяки варіативному компоненту змісту, відомостям, засвоєним учнем у процесі опрацювання самостійно знайденої цікавої для нього інформації, зазвичай пов'язано із певною науковою галуззю. Диференціація змісту на до профільному етапі полягає і в поступовому збільшенні освітнього компонента змісту навчання. Вона допомагає спочатку профільному, а потім і

професійному самовизначенню. Поступово роль процесів диференціації в основній школі зростає і набуває значення дидактичного принципу. Він стає провідним у до профільній підготовці учнів основної школи.

В листопаді 2022 року було проведено соціологічне дослідження на тему: «Мотивація у навчанні з урахуванням соціальної диференціації школярів» .

Дослідження здійснювалося з використанням кількісних методів.

В ході дослідження було проведено анкетування учнів 6 - 9-х класів КЗШ № 38 міста Кривого Рогу.

Вибірка складала 84 респондента.

Похибка отриманих даних складає 4%.

Учням пропонувалася анкета щодо рівня зацікавленості.

Опитування проводилось онлайн-методом з використанням гугл-форми, розміщеної в шкільному чаті. Було анонімно опитано 84 учня. Результати вираховувалися у відсотках від кількості наданих відповідей. На перше питання анкети більшість респондентів відповіли, що не зацікавлені в навчанні -72 %, а зацікавлені лише 28%.

На друге питання 60% опитаних відповіли, що їх не цікавлять лише деякі предмети та 34 %, що їм взагалі важко засвоювати новий матеріал. 6% не дали жодної відповіді на запитання.

На поставлене запитання: «Що саме тобі подобається на уроках в процесі навчання?» - 56 % відповіли, що це залежить від особистості і характеру вчителя, а 32 % відзначили, що для них має значення наскільки цікавий навчальний матеріал, 12 % зауважили, що відіграє роль саме форма викладання вчителями навчального матеріалу.

На поставлене питання: «Намагаюся гарно вчитися щоб?...» - 66% відповіло: «для того, щоб отримувати в майбутньому багато грошей», 39 % - більше знати і вміти, і лише 2% - бути корисним для інших людей.

Останнім питанням анкети було запропоновано: «Не виходить гарно вчитись тому, що...» - найбільша кількість – 40% відповіло: «не маю змоги, тобто

техніки або доступу до Інтернету»; 32% відповіли що їм важко зрозуміти матеріал та вони не встигають, 27 % - що мають більш цікаві справи.

Проаналізувавши отримані результати, ми бачимо, що в першу чергу школярі не мають достатнього технічного забезпечення для отримання якісного навчання, але якщо їм подобається вчитель чи предмет, то учні самостійно здобувають знання.

Таким чином можна прийти до пояснення причини невисокої якості і успішності школярів, і як наслідок, дуже чітко простежується, що школярам важко розуміти матеріал, вони просто не встигають зорієнтуватися у дистанційних умовах освітнього простору, і від того такий великий відсоток втрати зацікавленості до пізнання взагалі. Але дуже позитивно відносяться школярі до гарного ставлення вчителя та диференційованого підходу, в ході якого кожному учню приділяється достатньо уваги і враховуються індивідуальні особливості кожного учня, в тому числі наявність технічних можливостей. Це спонукає учнів і мотивує їх до самостійного пошуку навчальної інформації, дисциплінує, і в кожного з'являється бажання до кращих успіхів.

Проте для соціальної диференціації у ході навчання і успішного її здійснення необхідне дотримання ще й таких вимог як особистісно-орієнтована спрямованість усіх складових освітнього процесу.

Так, наприклад, в системі допрофільної підготовки необхідно 1) враховувати варіативність змісту освіти і свободу обрання предметів за вибором, які допоможуть учням реалізацію права щодо обрання в майбутньому профільного і професійного самовизначення; 2) психологічний супровід і педагогічну підтримку індивідуальності учнів; 3) активність школярів щодо профільного самовизначення, відкритість системи до профільної підготовки (вільне відвідування предметів за вибором, позакласні види діяльності).

Для реалізації соціальної диференціації в процесі навчання створюються спеціальні диференційовані навчальні групи, в яких здійснюється облік індивідуальних особливостей учнів. Зовнішня диференціація передбачає організацію навчання в класах (школах) з однорідним (гомогенним) складом

учнів. При цьому викладання предметів ведеться за програмами, розрахованим на один рівень навчальних можливостей (інтересів) учнів.

Диференціація завжди повинна бути виваженою за аналітичним принципом спостереження, вимірювання, опитування та інших методів здобуття інформації про учнів, з урахуванням здібностей та індивідуальних особливостей кожного. Профільна диференціація припускає навчання різних груп старшокласників за програмами, що відрізняються глибиною викладу і обсягом навчального матеріалу, номенклатурою досліджуваних питань, професійно-орієнтованим змістом навчання. Обидва види диференціації –рівнева і профільна – можуть співіснувати і взаємно доповнювати одна одну на всіх щаблях шкільної освіти.

В результаті проведеного дослідження і спостереження в загальноосвітній школі № 38 м. Кривого Рогу можна зазначити той факт, що диференційований підхід до навчання створює умови для успішного навчання, і саме створення педагогом невеликих груп всередині школи, класу (з урахуванням особистісних якостей учнів, їх нахилів, інтересів, здібностей, рівня готовності), організація навчально-виховної роботи, сприяє розвитку цих груп. Слід враховувати той факт що, взагалі мета використання соціальної диференціації в освітньому процесі – пристосувати умови навчання до особливостей різних груп учнів та забезпечити кожному учневі оптимальний характер пізнавальної діяльності у процесі навчальної роботи на кожному етапі.

Принципи врахування соціальної диференціації базуються на індивідуальних особливостей школярів під час закладання психолого-педагогічних умов навчання, і не менш глибоке повсякденне вивчення вчителем своїх учнів у процесі самого навчання; врахування ще на стадії проектування навчання і в процесі його практичної реалізації загальних закономірностей, вікових та індивідуальних особливостей учнів.

3.3. Шляхи створення оптимальних умов соціальної диференціації школярів м. Кривого Рогу в умовах реформування освіти

Аналізуючи соціальну диференціацію школярів неможливо не брати до уваги те, що до вихідних принципів, які поглиблюють розуміння її науковості змісту і природи, належать два основоположні, які знаходяться у тісному взаємозв'язку: 1) принцип індивідуалізації і 2) принцип диференціації.

Актуальними для диференційованого навчання, на думку П. Сікорського, є також принцип наочності, принцип навчання швидким темпом, принцип гуманізації. Сучасними дослідниками було виділено дві форми диференціації:

– за характером організації навчального процесу: профільну (зовнішню), яка передбачає навчання різних груп учнів за різними програмами та планами, що відрізняються змістом, структурою, обсягом вимог до знань, умінь;

– рівневу (внутрішню), як сукупність прийомів та засобів навчання, що використовуються для забезпечення досягнення учнями різного рівня знань на основі врахування індивідуальних можливостей.

Головною метою диференційованого навчання є забезпечення кожному учневі оптимального характеру пізнавальної діяльності в процесі навчання.

Використання рівневої диференціації дає можливість: а) гуманізувати освітній простір; б) формувати в учнів пізнавальні потреби, навички самооцінки, планування і регулювання своєї діяльності; в) розвивати навички групової, парної та індивідуальної роботи; г) досягнути базового якісного рівня освіти усім учням з урахуванням їх соціальної диференціації; д) максимально враховувати індивідуальні особливості, інтереси і здібності школярів.

Здійснення рівневої диференціації на практиці передбачає: а) вивчення типологічних особливостей учнів та рівня їхньої успішності з метою загальної оцінки їхніх можливостей; б) організаційне розв'язання проблеми диференціації, наприклад, поділ класу на групи з урахуванням навчальних можливостей учнів; в) вивчення вимог програми і змісту навчального предмета; г) побудова на цій основі системи різнорівневих навчальних завдань; д) управління процесом засвоєння знань.

Рівнева диференціація навчання на уроці – це задача доволі складна. Тому, для її ефективного розв'язання потрібно дотримуватися таких соціально-психологічних і соціально-педагогічних вимог. По-перше, враховувати загальну готовність суб'єктів навчання до освітньої діяльності, по-друге, обов'язково створювати ситуацію успіху для кожного учня, по-третє, потрібно конструювати систему таких завдань, щоб вони поступово ускладнювались для сильних учнів і зменшувалась міра допомоги для слабших, по-четверте, створювати об'єктивні умови вільного вибору для школярів типів завдань в залежності від їх потреб, мотивації, можливостей і тому подібне, по-п'яте, не стримувати розвиток жодного учня.

Для створення умов для диференціації в процесі навчання необхідно проводити актуальний і стратегічний аналіз діяльності вчителя і учнів. Треба чітко визначити відповіді на такі запитання: 1) з якою метою планується використання того чи іншого способу диференціації, 2) чому на даному етапі важливо застосовувати диференційовані форми, 3) як продовжити розпочату роботу в подальшому, щоб це сприяло підвищенню якості освіти школярів.

Взагалі, чи то в практиці навчання, чи в спілкуванні в позаурочний час, учитель завжди повинен пам'ятати, що до кожного учня у класі потрібно виявляти чуйність, щирість, не виділяти надмірною увагою сильніших і не принижувати моралізаторством слабших, жодним чином не робити акцент на соціальних розбіжностях між дітьми, які походять із родин, належних до різних соціальних груп.

Плануючи роботу з використанням технології рівневої диференціації потрібно брати до уваги те, що кожен спосіб має свої особливості і доцільність використання на певних стадіях навчання. Так, на етапі актуалізації знань варто застосувати роботу дворівневих груп. На наступному етапі, етапі вивчення нового матеріалу слід використати ґрунтовне пояснення, з урахуванням особистісно-індивідуальних особливостей учнів. На етапі закріплення вивченого краще за все поєднати різні варіації фронтальної, парної та індивідуальної роботи, запропонувати варіативну роботу над задачами різного ступеню

складності і додаткові завдання, що сприятимуть розвитку пізнавального інтересу.

Всі, наведені вище рекомендації, дійсно дозволять створити чіткий образ пізнавальних можливостей школярів, врахувати індивідуальні спроможності учнів, використати варіативність навальних програм, платформ для груп з різним рівнем розвитку і соціальними показниками, забезпечити адаптацію і розвиток учнів, підтримання і підвищення їх мотивації, створити ситуацію успіху для усіх суб'єктів навчання і уникнути ситуації неуспіху, забезпечити максимально комфортні умови освітнього процесу.

При диференціації за ступенем самостійності всім учням потрібно пропонувати завдання однакової складності, але диференціювати міру допомоги різним групам школярів: завдання з вказівкою на зразок способу використання дій, алгоритми, теоретичні довідки, інструкції, пам'ятки, завдання з різними елементами допомоги та інші. У системі вправ, переходячи від дії до зразка, представленого у розгорнутому вигляді, далі до завдань із скороченим зразком, а потім до завдань без зразка, учні усвідомлюють загальну логіку, переходячи до узагальнення прийому і переносу його в аналогічні умови.

Для диференціації за ступенем складності потрібно добирати завдання, що вимагають різної глибини узагальнення і висновків, завдання репродуктивного і творчого характеру та інші. Такий спосіб диференціації використовується не лише як засіб систематичного і послідовного розвитку мислення учнів, а й для формування позитивного ставлення до навчання.

Визначаючи шлях і прийоми диференціації навчальної діяльності школярів, слід дотримуватись таких умов, що сприяють ефективності використання індивідуальних, групових і колективних форм роботи на уроці.

Позитивним у диференційованому навчанні є такі: 1) можливість ставити перед учнями навчальні завдання, що передбачають пошукових дослідницьких дій, а не простого відтворення знань; 2) створюються передумови для використання комплексних розумових дій; 3) навчальні завдання розв'язуються у процесі спілкування членів групи, що сприяє вихованню групової командної

роботи, де всі учні об'єднані спільним завданням і не вирізняються за ознаками соціальної нерівності, 4) в процесі командної роботи активно формуються комунікативні якості, на основі поділу праці між членами групи; 5) учитель здійснює керівництво навчальним процесом опосередковано, а не виконує роль ментора.

Якість і успішність навчання багато в чому залежить від індивідуальних особливостей учнів. Тому, щоб підвищити рівень засвоєння програми кожним школярем потрібні різні вправи і різнобічна допомога. Дуже важливо дати кожному школяреві не тільки знання, а й способи їх здобуття, особливо на початковому етапі навчання. Отже, головна мета індивідуалізації і диференціації якраз і полягає у створенні умов для успішного засвоєння змісту навчання для кожної дитини з врахуванням її індивідуальних особливостей.

ВИСНОВКИ

В своєму дослідженні «Соціальна диференціація школярів в умовах реформування освіти в Україні» ми виконали низку дослідницьких задач, зокрема для виявлення актуальності досліджуваної проблематики, проаналізували актуальні проблеми учнів, їх батьків, педагогів, які склалися в умовах воєнного стану в Україні, адже після 24 лютого 2022 року все життя українців дуже сильно змінилося. Міграційні процес, викликані переміщенням із особливо небезпечних територій, специфіка морально-психологічного стану, перебування у стані стресу майже усіх мешканців країни, наштовхує на пошук і врахування індивідуальних форм роботи в освітньому процесі та запровадження диференціації та особистісно-орієнтованого навчання.

Здійснений аналіз поняття «соціальна диференціація школярів» і виявлено, що індивідуалізація та соціальна диференціація всіх структурних елементів освітнього процесу – це, врахування і використання різноманітних методів, прийомів роботи викладача зі здобувачами освіти на різних платформах, в колективному процесі і самотійно. Безперервність освіти взаємопов'язана із системноутворюючими елементами, де диференціація займає особливо важливе.

Було розглянуто диференційоване навчання як спосіб організації навчальної діяльності школярів і студентів, основна мета якого реалізується шляхом розподілу на часткові цілі, кожна з яких вирішується за допомогою системи методів, що добираються з орієнтацією на індивідуально-психологічні, фізіологічні і соціальні показники кожного здобувача освіти.

Задля цього з'ясували термінологічне значення кожного поняття урахуванням соціологічних та педагогічних аспектів.

Диференціація – слово іншомовного походження, що в буквальному сенсі означає розподіл, розчленування цілого на різноманітні і чисельні форми, ступені або рівні. У науці термін «диференційоване», тобто розподілене, навчання з'явився на початку ХХ сторіччя. Цій проблемі були присвячені роботи таких відомих закордонних та вітчизняних науковців як П. Бурдє, Дж. Брунер,

Е. Гідденс, Є. Головаха, М. Євтух, С. Оксамитна, П. Сікорський та багато інших, в працях яких розкривались теоретичні засади соціальної диференціації взагалі та в системи освіти зокрема, висвітлювалися принципи побудови диференційованого навчання в школі.

В практиці навчання українських школярів і студентів застосування диференційованого навчання почалось лише з введенням і розгортанням освітньої реформи.

Введення диференційованого навчання можливе лише на основі попереднього діагностування школярів або студентів. У нашому дослідженні діагностування як метод, що дозволяє в наступному здійснити прогностичне моделювання навчального процесу у школах та ВНЗ, використовувалось на всіх етапах застосування диференційованого навчання. В результаті нами були визначені основні напрями диференціації змісту навчального матеріалу, форм організації навчальної діяльності та методів впливу на особистість школяра.

Згідно визначеної мети соціологічного дослідження, розробленої моделі диференційованого підходу до організації освітнього процесу була розроблена система роботи з формування компетентностей. Система включала взаємоузгоджені з метою і цілями навчання школярів засоби і методи соціологічного та педагогічного впливу на їх світогляд, емоційну, когнітивну та діяльнісну сферу компетентності.

Процес диференціації розглядався за різними критеріями, адже розподіляти школярів по групам можна, взявши за основу будь-який принцип. Наприклад, випереджаюче навчання для тих, хто швидко опанував матеріал або індивідуальні ускладнені завдання. За принципом ставлення школярів до навчального процесу взагалі, за рівнем домагань і прагнень, за рівнем інтересів і мотивації тощо, в тому числі беручи до уваги індивідуальний стиль навчання та самостійну діяльність самого школяра.

Проаналізовано ряд освітніх платформ задля здійснення дистанційного навчання в умовах, що склалися в Україні. Тут важливим є те, що педагог (класний керівник) повинен володіти інформацією, які технічні пристрої

використовують учні і чи є можливість за місцем проживання своєчасно виходити на онлайн-заняття. В цих умовах використання цифрового освітнього середовища надає учням унікальні можливості набуття знань не тільки під керівництвом учителя, а й самостійно – за власними потребами та уподобаннями. Наразі існує досить велика кількість засобів інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують зручний, різноманітний та швидкий доступ до великої кількості освітніх ресурсів, а використання технологій організації відеоконференцій, чатів, систем організації дистанційного навчання дають змогу учням отримувати доступ до онлайн-освіти з будь якого місця в Україні чи навіть із-за кордону.

Більш детально розглянуто під час дослідження ряд соціологічних понять, а саме: соціальна диференціація в навчанні. Мова йде про соціальний статус родини, її можливості, приналежність до певної соціальної групи. Ці критерії також впливають на можливість отримання якісної освіти.

Педагогічне значення соціальної диференціації розуміють як таку організаційну форму занять, при якій групи формуються за певною спільною ознакою і навчання проводиться за різними навчальними планами і програмами з максимальним урахуванням вікових та індивідуальних можливостей суб'єктів учіння. Диференціацію навчання розглядають сьогодні як засіб підвищення якості навчання.

Диференційоване навчання – це один із способів досягнення усіма школярами загальноосвітньої мети навчання з урахуванням їх індивідуальних особливостей.

Поняття «диференційований підхід у навчанні» є значно вужчим, ніж поняття «диференційоване навчання». Диференційований підхід передбачає деякі елементи диференціації в процесі будь-якого навчання.

В ході дослідження дійшли висновку, що диференціація змісту навчання набуває особистісного спрямування не лише завдяки опануванню змісту, передбаченого стандартом освіти, а в основному завдяки варіативному компоненту змісту, знанням, засвоєним учнями в процесі опрацювання

самостійно здобутої інформації, яка представляє для них пізнавальний інтерес.

Виявлено, що позитивним у диференційованому навчанні є можливість ставити перед учнями такі завдання, які передбачають навчально-дослідницький пошук; створюються передумови для використання комплексних розумових дій; навчальні завдання розв'язуються у процесі взаємодії членів навчальної групи, що сприяє вихованню командної роботи, формуванню комунікативних якостей, поділу праці між членами групи.

Встановлено, що використання диференціації у навчанні створює умови для кожного школяра для досягнення ним власними зусиллями своєї освітньої мети, дає можливість домогтися загальної успішності суб'єктів учіння під час навчання, при цьому дозволяє кожному учневі пройти свій шлях у навчанні згідно його інтересам, спроможностям і можливостям.

Таким чином, гіпотеза стосовно того, що соціальної диференціації школярів в умовах реформування освіти в Україні є об'єктивним процесом, що супроводжується як позитивними, так і негативними наслідками у формуванні компетентностей школярів підтверджена. Також підтверджена і додаткова гіпотеза, в ході якої ми припускали, що для покращення результатів соціалізації школярів і якості надання освітніх послуг, взаємодія педагогів та школярів має спиратися на діагностику соціальної диференціації школярів, як суб'єктів освітньої діяльності та ширшого використання індивідуальних форм освітньої роботи з ними.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Байрак І.П., Збарський В.К., Грабовський О.В., Курило В.І. Словник-довідник соціологічних термінів / Гол. ред. І.П. Байрак. Київ: Міленіум, 2008. 416 с.
2. Баршай Л.С. Індивідуалізація пізнавальної діяльності школярів. *Початкова школа*. 2011. № 12. С. 19-20.
3. Брунер Дж. Культура образования / пер. Л.В. Трубициной, А.В. Соловьева. Москва : Просвещение, 2006. 223 с.
4. Бурдые П. Воспроизводство: элементы теории системы образования / пер. с франц. Н.А. Шматко. Москва : Просвещение, 2007. 267 с.
5. Величко Л.П. Диференціація навчальних завдань за рівнями складності. Міф чи реальність? Диференціація у шкільній освіті: історичний досвід і сучасні технології: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (16 травня 2018 р., м. Київ). Київ: Інститут педагогіки, 2018. С. 113-115.
6. Вербець В.В. Методологія та методика соціологічних досліджень: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2006. 167 с.
7. Власенко О.М. Диференційований підхід в освітньому процесі як педагогічна умова формування громадянської спрямованості школярів. Диференціація у шкільній освіті: історичний досвід і сучасні технології: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (16 травня 2018 р., м. Київ). Київ: Інститут педагогіки, 2018. С. 125-128.
8. Гільбух Ю.З., Коробко С.Л., Кондратенко Л.А. Психолого-педагогічні основи диференційованого навчання в початковій загальноосвітній школі: монографія. Київ: Просвіта, 1990. 162 с.
9. Гидденс Э. *Устройство общества: Очерк теории структуризации*. 2-е изд. Москва: Академический Проект, 2005. 528 с.
10. Головаха Є.І. Зміна соціальної структури і формування середнього класу в Україні. Суспільство, що трансформується. Досвід соціологічного моніторингу в Україні. Київ, 2007. С.118-133.

11. Грішнова О.А. Людський капітал формування в системі освіти і професійної підготовки: монографія. Київ : Вид-во «Товариство «Знання», 2001. 254 с.
12. Грицько В.В. Проблема диференціації навчання у процесі формування правової культури школярів. Диференціація у шкільній освіті: історичний досвід і сучасні технології: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (16 травня 2018 р., м. Київ). Київ: Інститут педагогіки, 2018. С. 115-120.
13. Дейніченко Т.І. Диференціація навчання в процесі групової форми його організації (на прикладі предметів природничо-математичного циклу) :автореф. дис. на здобуття канд. пед. наук : 13.00.09. Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2006. 21с.
14. Дюркгейм Э. Об общественном разделении труда. URL: https://lib.com/book/dyurkgeym_emil/o_razdelenii_obshchestvennogo_truda (дата звернення: 26.08.2022).
15. Дубинчук О.С. Диференційоване навчання: сподівання, реалії, проблеми. *Освіта*. 2004. С. 10-14.
16. Емелина А.В. Дифференцированный и индивидуальный походы как основная составляющая методической базы современного урока. *Начальная школа*. 2007. № 6.С.89-95.
17. Зиммель Г. О социальной дифференциации. URL: <https://lib.com/book.studfile.net/preview/1365170/> (дата звернення: 16.08. 2022).
18. Колот А. Інноваційна праця та інтелектуальний капітал у системі факторів формування економіки знань. *Україна: аспекти праці*. 2007. № 4. С. 6-7.
19. Королева Е.Г. Социальный контекст в изучении проблем образования. *Человек и образование*. 2009. № 3 (20). С. 81-85.
20. Кищенко О.Я. Посткласична освіта як складова розвитку демократичного суспільства. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2010. № 11. URL:

<https://soc.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/elopen/aktprob.11.116.pdf> (дата звернення: 06.09.2022).

21. Коваленко Є.І. Ідеї диференційованого підходу до освітнього процесу у спадщині В.О. Сухомлинського. Диференціація у шкільній освіті: історичний досвід і сучасні технології: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (16 травня 2018 р., м. Київ). Київ: Інститут педагогіки, 2018. С. 51-57.

22. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 206 с.

23. Леонтєва І.В. Диференціація у вітчизняній шкільній освіті: історичний досвід та сучасні нововведення. Педагогіка. 2013. №6. С 48-54.

24. Ліпич Л.М. Теоретичні погляди на роль освіти як фактору стратифікації. *Вісник Харківського національного університету ім.. В.Н. Каразіна*. 2017. Вип. 39. С. 297-303.

25. Липова Л., Войцехівський М., Замаскіна П. Диференціація як провідний принцип до профільної підготовки учнів основної школи. *Рідна школа*. 2011. № 1/2. С.56-60.

26. Липовко С.І. Диференційовано-індивідуальний підхід до учнів. *Початкова школа*. 2008. № 10. С. 25-29.

27. Логачевська С.П. Диференціація у звичайному класі: монографія. Київ: Вид-во «Заповіт». 2008. 288 с.

28. Мазур Г.В. Використання диференційованого підходу на різних етапах навчання. *Педагогічний пошук*. 2004. № 6. С. 42-49.

29. Марусяк Т.С. Освіта дорослих: соціологічні аспекти вивчення. *Вісник НТТУ «КПІ»*. 2019. Вип. 19. С. 99-103.

30. Ментс М.В. Эффективный тренинг с помощью ролевых игр. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 207с.

31. Молодиченко Н.А. Засоби орієнтації навчального процесу на розвиток особистості у контексті гуманітарно-орієнтованої освіти. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2014. № 3 (24). С. 170-174.

32. Настільна книга педагога. Посібник для тих, хто хоче бути вчителем-майстром / Упорядники: Андреева В. М., Григора В. В. – Харків: Вид.група«Основа»: «Тріада +», 2007.– 352с.
33. Ніколаєнко Л.Г. Соціальна структура знання (Полемічні нотатки): монографія. Київ: ДАКККиМ, 2004. 250 с.
34. Нечитайло И.С. Изменение общества через изменение образования: иллюзия или реальность? : монографія. Харьков: Изд-во НУА, 2015. 552 с.
35. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування школи. URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>(дата звернення: 17.08.2022).
36. Новые социальные неравенства: результаты социологических исследований / Под. ред. С. А. Макеева. Киев : Институт социологии НАН Украины, 2006. 355 с.
37. Оксамитна С.М., Васильченко А. А. Соціальна диференціація освітніх можливостей за результатами міжнародного проекту PISA: досвід для України. *Наукові записки. Соціологічні науки*. Т. 96. С.13-21.
38. Оксамитна С., Бродская С. Социальный класс как фактор дифференциации жизненных шансов. *Социология: теория, методы, маркетинг*. 2004. № 4. С. 24-42.
39. Онишків З.М. Диференційована підготовка засвоєння нового матеріалу. Початкова школа. 2009. № 8. С. 3-5.
40. Петров Ю.Н. Цифрові освітні платформи. *Професійна освіта*. 2022. № 1. С. 46-58.
41. Про повну загальну середню освіту. Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2020, № 31, ст. 226. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#n182> (дата звернення: 17.08.2022).
42. Путіловська Н.Б Теорії та підходи щодо питання диференціації у сфері дозвілля. *Молодий вчений*. 2017. № 11. С. 502-505.
43. Селіванова Н.Л. Виховна система і виховний простір – ефективні механізми виховання особистості. Стратегія виховання в освітній системі

України: підходи і проблеми / за ред. проф. І.О. Зимньої. Київ: Видавничий сервіс, 2004. С. 242-259.

44. Семикіна М.В., Жеребченко Т.І. Соціальна диференціація в системі чинників сприяння та протидії активізації інноваційної праці. *Ефективна економіка*. 2013. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2811> (дата звернення: 12.09.2022).

45. Сіленко А. Цифрова нерівність як глобальна соціально-політична проблема. *Політичний менеджмент*. 2006. № 3. С. 51-61.

46. Сізов В.В., Славська Я.А. Дефініції «освіта» і «педагогіка» в соціології Е. Дюркгейма. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2020. Вип. 99. С. 141-154.

47. Сікорський П. Особливості диференціації в умовах профільного навчання. *Шлях освіти*. 2009. № 3. С.23-26.

48. Сікорський П.І. Теорія і методика диференційованого навчання: монографія. Львів: Сполом, 2000. 421с.

49. Соціальні нерівності: сприйняття українським суспільством (заключний звіт) / Гол. ред. В.С. Бакіров. Харків: САУ, 2018. 278 с.

50. Спенсер Г. *Основания социологии* / Пер. с англ. Санкт-Петербург : Питер, 2006. Том 1. 505 с.

51. Сухомлинська О.В. Диференційоване навчання в історії української школи. Диференціація навчання на різних ступенях загальної середньої освіти: теорія, практика, перспективи : матеріали методолог. семінару (19 лист. 2008 р., м. Київ). Київ: Педагогічна думка, 2009. С. 19-24.

52. Чепак В.В. Вивчення освіти: наукові візії і розрізнення. *Соціологічні студії*. 2015. №2 (7). С. 52-57.

53. Чепак В.В. Теоретико-методологічні засади становлення і розвитку соціології освіти : монографія. Київ : ТОВ «Геопринт», 2011. 304 с.

54. Черепков О.Ю. Можливості цифрових освітніх платформ для організації навчального процесу і оцінювання навчальних досягнень учнів. *Професійна освіта*. 2021. №4. С. 91-103.

55. Шестопалюк О. Громадянська освіта як фактор формування громадянських компетентностей сучасної молоді. *Рідна школа*. 2010. № 3 С. 33-35.

56. Шпарик О.М. Проблема диференціації навчання у дослідженнях українських вчених та науковців ближнього зарубіжжя. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 4. С. 152-164.

57. Ярошенко О.Г. Диференціація навчання. Енциклопедія освіти / гол. ред. В.Г. Кремень. Київ: Юрінком-Інтер, 2008. С. 210-221.

58. Якиманская И.С. Личностно-ориентированный подход в обучении. *Наука и образование*. 1997. № 2. С. 115-126.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета опитування
учнів загальноосвітнього закладу № 38 м. Кривий Ріг

Шановний друже!

В твоїй школі проводиться анонімне опитування школярів стосовно виявлення їх зацікавленості у набутті знань, з метою забезпечення якості освіти та врахування особистісно-індивідуальних особливостей учня в процесі здобуття освіти. Будь ласка, надай відповіді на запитання анкети. Результати будуть використані в узагальненому вигляді і враховані в роботі шкільних педагогів та класних керівників. Сподіваюсь, що це допоможе тобі в більш комфортному опануванні знань.

Дякую за співпрацю.

1. Чи цікавить тебе навчання?

А) Так

Б) Ні

В) Цікавлять тільки ті предмети, які відповідають моїм здібностям

2. Що тобі не подобається на уроках?

А) Не цікаві деякі предмети

Б) Важко вчитися

В) Вчитель занижує оцінки

3. Що тобі подобається на уроках?

А) Особистість вчителя

Б) Цікавий матеріал

В) Форма викладу вчителями навчального матеріалу.

4. Намагаюсь гарно вчитись, для того щоб *(визнач найбільш важливий варіант відповіді або запропонуй свій)*

А) Більше знати і вміти

Б) Отримати якісну освіту і престижну професію

В) Максимально використати свій потенціал і бути корисним людям

Г) Свій варіант _____

5. Не виходить гарно вчитись, тому що *(визнач найбільш важливий варіант відповіді або запропонуй свій)*

- А) Маю більш цікаві справи
- Б) Мені важко зрозуміти матеріал
- В) Із-за великого об'єму завдань не встигаю вчасно виконати завдання
- Г) Не маю в достатній мірі технічних можливостей для онлайн-освіти (гаджети, Інтернет)

Д) Свій варіант _____

6. Чи знаєш і розуміє термін «диференційоване навчання»?

- А) Так
- Б) Ні
- В) Важко визначитися

7. Якщо попередня відповідь «так», то надай своє розуміння поняття «диференційоване навчання»

---

8. Як ти вважаєш, в твоєму класі, під час освітнього процесу, застосовується індивідуальний підхід до учня?

- А) Так
- Б) Ні
- В) Важко визначитися

9. Чи була б підвищена твоя мотивація і зацікавленість до навчання, якби вчителі враховували твої інтереси, здібності, і навіть технічні можливості

- А) Так
- Б) Ні
- В) Важко визначитися

10. Чи визначився ти вже з майбутньою професією?

- А) Так
- Б) Ні
- В) Важко визначитися

11. Шкільна освіта здатна забезпечити твоє успішне майбутнє (відкрита відповідь)

Узгодження виду і форми діагностування школярів і студентів в залежності від мети його проведення

Мета діагностування	Вид	Форма
З'ясувати індивідуальні особливості школярів або студентів, що впливають на якість навчання	Попереднє діагностування	Спостереження, опитувальники, тести, діагностичні карти
Підібрати індивідуальні засоби впливу на школярів або студентів, що здатні вивести їх пізнавальну діяльність на оптимальний рівень	Рубіжне діагностування	Тести, спостереження, аналіз результатів діяльності, якості виконання контрольних завдань
Організація навчальної взаємодії відповідно мети і цілей підготовки школярів або фахівців у вищому навчальному закладі освіти з врахуванням індивідуальних особливостей студентів	Рубіжне діагностування	Рольові ігри, спостереження, індивідуальні бесіди, діагностичні карти (ДК)
Перевірка рівня професійної компетентності майбутнього абітурієнта або фахівця	Підсумкове діагностування	Екзамен, оцінка результатів практики, спостереження, ДК

Відповідно до визначених напрямів диференціації, ми зупинились на виборі її конкретних видів, що знайшли своє відображення у розробленій моделі диференційованого підходу до організації викладання як у загальній середній так і у вищій школі, що представлена у наступній таблиці.

**Модель диференційованого підходу
до організації викладання навчальної дисципліни у загальній середній та
вищій школі**

Ознака диференціації	Види диференціації	Шляхи здійснення	Результат
Рівень підготовленості школяра чи студента до навчання	За змістом навчального матеріалу: ускладнений або в межах програми	Диференціація питань для поточного опитування за рівнем складності; надання домашніх завдань обов'язкового, необов'язкового, ускладненого, індивідуального і колективного характеру	Навчальна інформація за рахунок доступності стає цікавою і легко засвоюється
	За темпом надання нової інформації (випереджаючий чи звичайний)	Побудова викладу навчальної дисципліни за модульною основою, що забезпечує індивідуальний характер темпу просування кожного школяра чи студента при її опануванні. Підтримка, заохочення, стимулювання школярів та студентів	Школяр чи студент просувається вперед у вивченні навчальної дисципліни за природнім індивідуальним темпом
Спрямованість особистості	За ставленням школяра чи студента до навчання (зацікавлене, байдуже, негативне)	Вплив на мотиваційну сферу особистості: переорієнтація мотивів за переконання, розкриття нових особистісних перспектив, створення спеціальних ситуацій чи умов, що змушують змінити ставлення до навчання; інтелектуального збагачення та розвитку свідомості	Розвивається професійна спрямованість особистості, формується почуття причетності до розвитку суспільства

	За рівнем домагань (високий, низький)	Орієнтація школярів та студентів на високий рівень домагань. Підвищення рівня домагань за рахунок виділення сильних сторін і розкриття потенційних можливостей школяра чи студента, використання змагального методу у навчанні, заохочування, оцінки	Зростає самооцінка, підвищується рівень домагань і якість навчання
Стиль навчання	За стилем засвоєння, систематизації та відтворення знань: опора на словесну (усну або письмову), образну, візуальну, діяльність	Надання права вибору форми відповіді пристан школяра та поточному контролю: усна, письмова, виконання образної моделі чи схеми, виготовлення методичної розробки, дидактичного матеріалу тощо. Створення варіативної системи домашніх завдань, виконання яких передбачає реалізацію єдиної мети, але різними засобами.	Психологічний стан школяра та студента на заняттях стає комфортним, що дозволяє йому розкривати сильні сторони своєї особистості і без утруднень засвоювати навчальний матеріал;
		Врахування стилю навчання пристають більш підсумковому контролю (опора на провідне джерело сприйняття інформації)	Навчальні заняття насичені цікавими
Вміння володіти психічними процесами діяльністю навчання	За рівнем володіння психічними процесами (воля, увага, пам'ять, емоції). За вмінням організувати	Навчання прийомам запам'ятовування, зосередженості, стриманості. Орієнтація на самоконтроль та самооцінку поведінки і діяльності	Підвищується ефективність сприймання навчальної інформації, рівень професійної підготовки, у формуються

	власну навчальну діяльність.	навчальному процесі. Ознайомлення з правилами слухання навчального матеріалу чи лекції та оформлення конспекту, навчання способом обробки навчальної інформації, самостійної роботи з методичною та науковою літературою.	позитивні стосунки з колективі. Розвивається самостійність та ініціативність школяра та студентів.
Рівень розвитку комунікативних умінь	За багатством словникового запасу	Збагачення словникового запасу за рахунок використання при вивченні навчальної дисципліни художньої літератури; передбачення в ході самостійної роботи школярів та студентів опрацювання значного обсягу наукової та художньої літератури	Мова стає чіткою і виразною. Збагачується науковими і іншими термінами
	За вмінням використовувати багатство словникового запасу (вміє, не вміє)	Розвиток комунікативно-мовленнєвих умінь шляхом сприймання і відтворення зразка, аналізу педагогічних комунікативних ситуацій; репродуктивна та творча побудова у теоретичному плані комунікативно-мовленнєвої взаємодії з учасниками навчального процесу, відтворення її в умовах навчальних занять	Висловлювання набувають логічності, краси і переконливості. Розвивається вміння слухати співрозмовника, знаходити точки розуміння, пояснювати
	За вмінням організовувати взаємодію	Формування позитивного досвіду спілкування	Розвивається емпатія, вміння орієнтуватись в

	учасниками навчального процесу (легко входить в контакт та організовує взаємодію, відчуває труднощі, не вміє)	діяльності за рахунок аналізу різних моделей спілкування; організації навчальної взаємодії школярів та студентів парами, малих групах, великих підгрупах, колективної; надання ролі координатора роботи групи; вправління в організації взаємодії в ході лабораторних занять та практичних або семінарських.	процесі спілкування не на свої бажання, а на потреби й бажання співрозмовника та спільний позитивний результат
За якістю навчання	Висока, оптимальна, середня, низька	Підтримувати високу шляхом зацікавлення, схвалення і заохочення до досягнення більш високих результатів, вищої оцінки. За оптимальної середньої стимулювати підвищення якості навчання шляхом порівняння результатів і можливостей, підтримки, зацікавлення змістом результатами; За низької – організація спільної навчальної діяльності з сильним партнером; виконання індивідуалізованих завдань викладача з поетапним оцінюванням; індивідуальне консультування, поради, заохочення; організація взаємо	Підвищується якість навчання. Низька і середня успішність, як нехарактерні для особистості з високим рівнем – домагань, домагають. Поява негативних показників свідчить про існуючі екстремальні обставини в житті школяра та студента, впливати на які необхідно в індивідуальному порядку.

		консультування школярами та студентами один одного, підвищення вимогливості, деталізоване обґрунтування оцінки.	

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти «магістр»
Запорізького національного університету

Я, Рябчук Ганна Олексіївна, студентка II курсу магістратури, заочної форми навчання, факультету соціології та управління, спеціальність 054 «Соціологія», адреса електронної пошти skvoretz.v.o@gmail.com:

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Соціальна диференціація школярів в умовах реформування освіти» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомена;

- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

01.12.2022

Г.О. Рябчук

Науковий керівник,
д.філос.н., професор
кафедри соціології

01.12.2022

В.О. Скворець